

voormalige vicaris, Joost Smets¹. Inderdaad vinden wij onder het jaar 1461, -datum der intrede van Van Hecke-, een zeer realistische beschrijving van zijn kloosterleven en zijn simpelheid, die in kindsheid ontaarde². Gelijkwaardige notities, die een merkwaardig licht werpen op het innerlijk geestesleven van de kartuis werden ingelast bij de intrede van Jan Biest³, Arnold van Kalkar en Jan van Keulen⁴, Jan de Bruyne en Marcilius Voet⁵. Omwille van hun zelfde psychologisch inzicht mogen zij alle op naam van Joost Smets gezet worden. De persoonlijke visie van de auteur doet ons de vergelijking treffen met de menologische biografiën die Jan Ammonius van Herne geeft⁶. In de Scheutse kroniek nochtans, ingelast in het chronologisch verloop van de geschiedenis, is het een frisse moderne klank te midden van de nauwgezette registraante-keningen.

p. 43.

De bittere trek, die hem nochtans kenmerkt, zijn als een voorteken van het later levens-verloop van Joost Smets, die in 1522 zijn klooster ontloopt om zich in Italië als kluizenaar te vestigen⁷. Jan de Groote sterft in 1533 als senior en heeft deze geschiedenis meegemaakt. Hij verhaalt haar zonder begrip voor de crisis die het kloosterleven der kartuizers in het begin van de XVIde eeuw kenmerkte. De Groote ziet slechts het uiterlijk verloop van de gebeurtenissen.

Het feit dat de kroniek eindigt in 1531 doet ons vermoeden dat hij de laatste voortzetter was en tevens herziener. Of prior Jan Meerhout, die in 1517 Matthias zou opvolgen, er ook zijn woord in meesprak is wel mogelijk, echter niet duidelijk waar te nemen.

D. De waarde van de kroniek van Scheut.

Uit het onderzoek naar de auteurs en bewerkers van deze kroniek bleek het dat zij allen door hun persoon waarborgen boden voor een waarachtig relaas. Slechts Joost Smets scheen zich te laten leiden door een subjectief oordeel over zijn medebroeders. Anderen hielden zich aan een beschrijving van feiten, die zij zelf meemaakten of zij volgden nauwgezet de *archivalia* van het klooster.

Aan prior Marcellius Voet was de lastigste taak voorbehouden: het ontstaan van het genadeoord van Scheut en het kartuizerklooster te beschrijven.

Vooraf voor deze periode is het van belang na te gaan hoe hij zich van die opzet heeft gekwetend en welke bronnen hij gebruikte.

In zijn inleiding zegt hij dat hij om zijn feitenmateriaal

p. 44.

---

¹ ID., f.73^v : « *Item eodem anno 1497...obiit frater Joannes Hac monachus huius domus cuius beneficia, vita et obitus scribuntur antea per quondam vicarium fratrem Judocum Fabri et ibidem ad longum ponuntur.* »

² ID., f.39 ÷ Cfr. Aanhangsel.

³ ID., f.38^{r-v} ÷ Cfr. Aanhangsel.

⁴ ID., f.43 ÷ Cfr. Aanhangsel.

⁵ Jan de Bruyne en Marcilius Voet werden met twee biografische nota's bedacht: bij hun intrede en sterven. Voor Jan de Bruyne, f.33^v. Bij zijn dood is het waarschijnlijk Jan de Groote die schrijft. Voor Voet verwijst men bij zijn intrede naar een *Legenda* bij het afsterven, f.62^v-63.

⁶ E. LAMALLE, *Chronique...*, XXI.

⁷ ?

te verzamelen te rade wil gaan bij betrouwbare personen⁸. Zijn getuigen worden meermaals genoemd: Herman van Anderlecht, die koster was van het genadeoord vanaf 10 Augustus 1449 tot zijn dood in 1489⁹ en prior Hendrik van Loen. Zijn voornaamste bron is nochtans de geschiedenis van Adriaan Dullaert. Hij gebruikt haar meermaals letterlijk, zonder haar te vernoemen¹⁰. Integendeel, Voet wil de indruk geven dat hij er onafhankelijk van staat¹¹. Niet dat Voet een copie gaf van Dullaert's werk. Tussen letterlijk afgeschreven delen geeft hij nieuwe feiten van zijn ooggetuige Herman van Anderlecht als illustratie van Dullaert's verhaal¹². De meest belangrijke illustratie is wel de reeks wonderachtige gebeurtenissen, die hij slechts ten dele weergeeft, want Voet « las of hoorde nog menig ander wonderteken¹³ ». Het is duidelijk dat deze feiten geregistreerd waren samen met de offergaven, die ermee gepaard gingen. De cantor van het Anderlechtse kapittel, De Vaddere schreef op het einde van de XVIIde

p. 45.

eeuw dat hij zulk een *manuale* waarin de offergaven aangetekend waren, nog gezien had te Brussel in het archief van de nieuwe kartuis¹⁴.

Ook Hendrik van Loen wist nog enkele toevaligheden te vertellen¹⁵. Een andere bron, naast Dullaert en de ooggetuigen is het archief van de kapel, waarin de brieven van de gronden en de rente bewaard werden, evenals vergunningen, onder meer om de H. Mis op te dragen in de voorlopige bidplaats. Wij vonden hier steeds verwijzing naar het *Liber de reddittibus* of het *Liber tertius de privilegiis*¹⁶, die op hun beurt de documenten inleidt met de tekst van de kro-niek. Dit mogen wij op naam schuiven van Jan de Groote¹⁷.

Waar echter de stichting van een kartuizerconvent ter sprake komt, is Voet een waarde-volle aanvulling van het eenzijdige verhaal van A. Dullaert. De gegevens houdt hij gedeeltelijk van Dullaert, maar evenzeer van prior Hendrik van Loen, die meerdere bijzonderheden aan het licht bracht, vooral over de moeilijkheden vòòr de stichting¹⁸. Merkwaardig is ook de weder-samenstelling van het betoog van Petrus vande Heyden, *de Thimo*, waar deze de overdracht van de goederen der zakbroeders verdedigde: na de tekst uit Dullaert wordt een relaas gegeven van de voornaamste oorkonden omtrent de Zakbroeders, waaruit besloten wordt dat de kartui-zers met volste recht deze goederen voor hun dotatie gebruiken¹⁹.

⁸ VOET-TOURNEUR, f.9. Cfr. Aanhangsel.

⁹ ID?, f.14^V: ~~De Amman van Brussel en de senaat « deputaverunt duos magistros fabricae capelle facien de... quibus circa festum Laurentii hoc anno lxxix adiunctus est ut custos omnium Hermannus de Anderlecht... » ; f.71: « Item obiit hoc anno quarta die Decenbris: Hermannus Anderlecht alias Moyesone... ».~~

¹⁰ De letterlijke afhankeijkheid is duidelijk van f.9^V tot f.30, waar het bezoek van de Brusselse stadsmagistraat aan Scheut het laatste feit is dat Dullaert verhaalde in zijn 85ste paragraaf.

¹¹ Een feit, een ongeluk bij de bouw van de kapel wil Voet niet verhalen « quia qatris declaratur in libro de origine huius domus, ideo hic si lendum puto » VOET-TOURNEUR, f.1 ofwel duidde hij aan wat Dullaert meer zegde « Nota quod in libro magistri Adriani habetur. » ID. f.22.

¹² Sommige visionnaire karaktertrekken van Pieter van Asse werden aan de prior bekend gemaakt door Egidius Ots, die zich van het begin interesseerde voor het genadeoord en later zou meehelpen aan de opbouw van het klooster, VOET-TOURNEUR, f.11: « Unde cum quadam vice ambularet cum Egidio Ots... » Getuigenissen van Herman f.11^V: « si mile factum est ut Hermanus Anderlecht affirmavit... » « ut idem Hermannus retulit... »

¹³ VOET-TOURNEUR, f.13-14^V: « ...de quodammodo innumerabilibus paucissime refero... ».

¹⁴ BRUSSEL, Kon. bibl., hs 11616, f.71^V: J.B. DE VADDERE, *Historia...*: « Hodie adhuc videre est in manu ali computum sacelli quot cerae libras obtulerunt... »

¹⁵ VOET-TOURNEUR, f.14: « Unum tamen quod audivi a predecessore nostro tacere nequeo... »

¹⁶ ID., *passim*, o.m. f.15: verwijzing in verband met de aankoop van grond.

¹⁷ ARA, *Kerk. arch.*, 11590.

¹⁸ VOET-TOURNEUR, f.16^V: « Anno igitur MCCCCLIII dicto priore... conscripto et eo personaliter ibidem coparente et primo secreta cum dicto domino Ammano et Ludoco eius secretario habita collatione... »

¹⁹ ID., f.19^V-20^V.

p. 46.

In het stichtingsverhaal van prior Voet schijnt slechts één vergissing ingeslopen. Adriaan Dullaert verwijst in zijn betoog steeds naar de acten, die hij in aanhangsel geeft « *ordi-natio... quæ in hoc libro inferius extat registrata* »²⁰. In het opstel van de kroniek van Scheut wordt hier verwezen naar één van de *Cartularia*. Waar het nu gaat over de stichtingsoorkonden van de kartuis onderscheidt men de brieven waarmee de wet en de stadsraad de stichting goed-keurde [22 Maart 1455 n.s.] en de overdracht der dotatiegoederen met een uitstippelen van de definitieve voorwaarden [14 October 1456]²¹. Vooral deze eerste brief is belangrijk omdat het een inzicht geeft op de beweegredenen die de stad voor een kloosterstichting gunstig stemden. Door een onoplettendheid werd deze brief niet opgenomen in het *Cartularium* van Scheut. De kroniekschrijver zal zonder onderscheid verwijzen naar de dotatieoorkonde als naar de stichtingsbrief en in zijn verhaal dan ook geen rekening houden met het belang dat de stad Brussel aan de stichting hechtte. Dit aspect is dan ook lang vergeten gebleven tot de XVIIde eeuwse geschiedschrijving de zakelijke werkelijkheid onder een legendarische vorm naar voor bracht²².

p. 47.

Het vermelden van giften, aanwinsten en vorderingen in de bouwbedrijvigheid werden deels geput uit persoonlijke wetenschap, of waarschijnlijk gehoord van Hendrik van Loen of confraters en uit de registers van de kloosteradministratie of door oorkonden²³.

De intrede en dood van de monniken en verder bijzonderheden zijn veelal persoonlijke herinneringen weer aangevuld door testamenten en de akten van de generale kapittels, waardoor de officialen bekrachtigd werden.

De *continuatores* der kroniek zijn even accuraat. De anekdotische voorvallen, die de voedselvoorziening tijdens de woelingen onder Maximiliaan van Oostenrijk meebrachten, zijn levendige beschrijvingen uit de eerste hand gekend²⁴. De economische uitbreiding hangt nauw samen met het *Cartularium, Liber secundus*, dat steeds aangevuld werd door Jan de Groote, die zoals wij zegden ook zorg moet gedragen hebben voor de kroniek²⁵.

In dit opzicht vertegenwoordigt zij een document van zuivere historische waarde. Noch-tans werd er reeds op gewezen dat naast de prioren Voet en Tsergoossens en de procurator Jan de Groote, de monnik Joost Smets, die tijdelijk vicaris en procurator was [1512-1516 en 1517-1522], een kijk geeft op het monniksleven in de kartuis. Zijn *legenda*

---

²⁰ A. DULLAERT, f.21^v, en *passim*.

²¹ De eerste brief werd geregistreerd in het stadscartularium, het *boec metten haire*, f.en bij DULLAERT, f.31. Hij is in het Nederlands opgesteld. De tweede oorkonde, eveneens geregistreerd in beide voornoemde *codices*, vond een eerste plaats in het *Liber secundus*, f.1. De kroniek maakte een vergissing in haar verwijzing op f.18, wanneer zij op Dullaert's tekst varieerde « *...predicta ordinatione que de verbum ad verbum in secundo libro sc de reddituum huius domus in principio eius in teutonico est registrata...* ». De tekst is daar in het Latijn.

²² BRUSSEL, *Kon. bibl.*, hs 3885-86: *Familier discours de la restauration de la chapelle de nostre Dame de grace à Scheut*, f.5: « Le duc Philippe le bon estant une fois supplié des messieurs du Magistrat de Bruxelles de ne point retourner à Dijon mais qu'il fust servy de séjourner en la ville de Bruxelles, Il leur répondit ie le feroit s'ily avoit ici des religieux Chartreux comme à Dijon... ».

Cfr. ARA, *Versch. Handschr.*, nr 3201, dat hiervan een vertaling geeft in het Nederlands. Zie verder, blz.

²³ Verwijzingen naar de registers vindt men voortdurend terug. VOET-TOURNEUR, f., 30: « *Nota quod in regis-tris prioris poterunt inveniri specialia dona de quibus est etiam specialis liber secundum annos... Etiam in regis-tro procuratoris inveniuntur ea quæ sunt data pro pitantia fratrum...* ». Cfr. f.32, 34^v, 44 en *passim*.

²⁴ VOET-TOURNEUR, f.66^v-69^v.

²⁵ Het *Liber secundus* bevat copie der oorkonden tot 1513.

zijn allen gekenmerkt door de pessimistische ontleding van het levensverloop van de monniken. Jan Biest, zijn vicaris en leermeester,

p. 48.

die door zijn schrijfarbeid het monnikenkoor van liturgische boeken voorzag, moest veel onrecht ondergaan vanwege zijn medebroeders. Maar als men hem beledigde trok hij zich terug in zijn cel²⁶. Hij had de meeste monniken opgeleid in zorg en angst en smeekte hen dat de orde toch niet door hun houding mocht verflauwen nu de ouderen verdwenen²⁷. Zelfs de *infirmarius* die bij hem waakte merkte zijn afsterven niet²⁸. Prior Voet ook moest veel tegenheden ondervinden²⁹. Jan van Hecke, die kinds geworden was, werd niet verzorgd door de *infirmarius*, tot deze ein-delijk inzag dat het ernst was met de zieke³⁰. Jan van Keulen is een last voor alle confraters, maar vooral voor de prior en de kok³¹.

De realistische, bijna anatomische beschrijving van de ziekte en dood versterken de pessimistische atmosfeer. Wij mogen dit zeer in tegenstelling zetten met het bijna lieflijke en doorvoelde relaas dat Voet gaf van het afsterven van zijn vrienden, Hendrik van Loen en Arnold Karman, en van zijn onderdanen, onder meer van de convers Hendrik van Heetvelde, die God dankte dat hij in de eenzaamheid van de kartuis mocht sterven. Het verhaal, dat door ooggetuigen overgeleverd werd, laat anders aan realisme niet te wensen over³². Frater Simon Huvettere, die zich na een werelds leven tot de

p. 49.

kloosterstaat bekeerd was, werd een voorbeeld van gehoorzaamheid³³. De oudbaljuw van Geraardsbergen, Jan Cambier, stierf in de handen van prior Voet: hij had diens hulp ingeroepen³⁴.

Dit verschil van inzicht duidt wel op een verschuiving van de mentaliteit bij de eeuwwisseling. De subjectieve kijk van Joost Smets is daar een spiegel van, evenzeer als Jan Ammonius te Herne in de *menologia* van zijn medebroeders lucht geeft aan zijn bitter realisme³⁵. Werpt het lot van hen beiden geen licht op hun levensvisie? Jan Ammonius zal sterven in de kloostergevangenis als Lutheraans³⁶; Joost Smets wil een meer eremitisch leven opbouwen in Italië.

Dat het oordeel van Joost Smets verzet uitlokte vanwege Jan de Grootte werd reeds aan-geduid. Diens oordeel over de vroegere vicaris en procurator is niet mild.

---

²⁶ VOET-TOURNEUR, f.38^V: ~~zie Aanhangsel.~~

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ ID., f.40: ~~zie Aanhangsel.~~

³⁰ ID., f.39^V: zie Aanhangsel.

³¹ ID., f.42^V: zie Aanhangsel.

³² ID., f.35: « *Etiam postquam extremam unctionem acceperat et in accipiendo ex magna pena mirabiliter sanctos suos inclamavit in adiutorium quare tam diu expectarent et non venirent in eius adiutorium, solus surrexit...regratiando Deo ex eo quod in talem gratiam contulit quod in tali heremitagio mori possit.* »

³³ VOET-TOURNEUR, f.44: « *...qui diu moratus fuit Rome ubi habuit tres uxores. Multum obediens quod patet ex hoc quod dixit: Si prior meus iuberet intrare sepulcrum ut morerer libenter et statim fecerem...* »

³⁴ ID., f.47: « *...qui obiit in manu mea... ante duos dies obitus sui dixit mihi Pater oportebit me multum iuvare quia tendo ad finem et de facio in ratione...* »

³⁵ E. LAMALLE, *Chronique...*, passim, bv. blz. 123: een monnik werd krankzinnig door de harde behandeling van zijn prior...

³⁶ ID., *o.c.*, XX.

Dit is dan voor de geschiedschrijving van de kartuis te Scheut een gevoelig punt, dat omzichtigheid vraagt: het is echter een duidelijke weerslag van de woelige atmosfeer in het begin van de XVIde eeuw, zoals later zal belicht worden.

HOOFDSTUK III

DE GESCHIEDSCHRIJVING TE BRUSSEL NA DE RESTAURATIE [XVIde - XVIIde eeuw].

§1 Enkele voorlopers:

Gaspar van Winghe, Jan de Broeyere, Christiaan Noutz, Petrus de Leon.

§2 Historici in de kartuis binnen Brussel:

Gerardus Eligii Raddelet: zijn opvoeding en zijn werk.

Petrus de Wal: zijn *Collectaneum*. Bronnen voor dit werk.

§3 De opvatting der Geschiedschrijving bij de Kartuizers in de XVIIde

eeuw:

Hun weerlegging van sommige opwerpingen tegen de studie. Standpunten tegenover de eruditie. Het stichtende genre.

De geschiedkundige arbeid der Brusselse kartuizers sloot aan bij een vroegere traditie.

Het bekendmaken van de kroniek door Jan Tourneur schepte bij sommige monniken de zin voor plaatselijke en voor de universele ordegeschiedenis. Jan de Broeyere, één van de historisch begaafden, droeg zijn liefde voor dit vak over op Petrus de Wal, monnik van de nieuwe kartuis.

Petrus de Wal, en Gerard Eligii Raddelet, spanden zich in om principieel en praktisch de geschiedkundige wetenschap te herwaarden in de kartuizerorde. In de praktijk nochtans hielden beiden veelal vast aan compilatiewerk en het stichtende genre. Vooral Gerard Raddelet werd tot dit laatste gedrongen door zijn literaire aanleg.

§1. Enkele Voorlopers.

~~De kartuis van Scheut, die verwoest werd tijdens de godsdienstwoelingen in 1579, werd heropgebouwd binnen de stad Brussel van~~

p. 51.

~~af 1586, en afgewerkt rond 1615.~~

~~— In de eerste helft van de XVIIde eeuw heerste er een ijverige geschiedkundige bedrijvigheid onder de stuwning van Gerardus Eligii Raddelet en Petrus de Wal. Maar deze auteurs waren voorafgegaan door enkele minder gekende monniken, die met zorg de feiten hadden aange-tekend.~~

De geprezen historici uit de Bruselse kartuis in de XVIIde eeuw, waren voorafgegaan door enkele minder gekende monniken, die met zorg de geschiedkundige gegevens voor de toekomst hadden opgetekend.

~~Reeds werd Uitvoerig werd Jan Tourneur vermeld als kopiïst der kroniek die de oudste kroniek van Scheut voor het nageslacht bewaarde, maar over zijn eigen tijd, midden XVIIde eeuw, zijn opvolgers in de onwetendheid liet³⁷.~~

~~In 1527 werd Gaspar van Winghe ingekleed en legde het volgende jaar op 14 September zijn geloften af. In 1550 werd hij vikaris benoemd, een ambt dat hij met lof vervulde. Over hem wist de Wal te zeggen dat hij eenvoudig en vreedzaam was, maar zijn piëteit voor de afgestorven monniken, waarvan hij de neerologische aantekening in het klein *Calendarium* schreef had een grote waarde voor de geschiedenis van Scheut: het werd het enige bron voor deze weinig bekende periode.~~

Iste los blad recto.

Na hem wordt vikaris Gaspar van Winghe geprezen door de Wal, omdat hij met grote piëteit de afgestorven monniken bedacht in het kleine dodenregister. Deze aantekeningen werden de enige bron voor de geschiedenis van de beginnende XVIIde eeuw³⁸. Gaspar van Winghe werd in 1527 ingekleed en legde 14 September 1528 zijn gelofte af³⁹. In 1550 werd hij vikaris. Zijn eenvoud en vreedzaamheid werd zeer geloofd⁴⁰.

~~Belangrijker dan voorgaande is wel Jan de Broeyere, de laatste monnik, die te Scheut intrad [9 Mei 1576] en zou sterven in het nieuwe klooster binnen Brussel op 29 October 1627.~~

Iste los blad vervolg.

Belangrijker is Jan de Broeyere; de laatste monnik die te Scheut professie aflegde⁴¹. Van jongs af legde hij ijver aan de dag voor gewijde literatuur, wist Gislenus de Vroede, pastoor van de Kapellekerk en suffragaan van kardinaal Granvelle, te vertellen. De Broeyere was na zijn opleiding bij de choralen van St.-Niklaaskerk, bij hem in dienst geweest⁴². Deze liefde voor de geestelijke lezing bleef hem bij tot zijn dood.

p. 52.

~~Opgeleid bij de chorales van de St-Niklaaskerk te Brussel, trad hij in dienst van Gislenus de Vroede, suffragaan van kardinaal Granvelle, pastoor van de Kapellekerk⁴³. De suffragaan, die begin 1577 een altaar consacreeerde en het klein kerkhof te Scheut wijdde, wist te vertellen hoe ijverig Jan de Broeyere was, die zich 's nachts nog toelegde op de gewijde literatuur. De Wal voegt eraan toe dat deze ijver hem bijbleef tot zijn dood.~~

³⁷ DE WAL, I, 29. Cfr. blz. n.

³⁸ ID., f.72^V a. 1550: «...multamque lucem suis annotationibus in Calendario attulit ad notitiam horum temporum, et opportune cum aliis subsidiis destitueremus».

³⁹ ID., II, 22: «...14 Septembris in nostram societatem receptus est D. Gaspar de Wingen et sequenti anno votis se obstrinxit».

⁴⁰ ID., I, 17: «...valde obsequiosus et paratus omnibus. Vir magnæ patientiæ et pacis, non curiosus neque vindicativus, amator simplicitatis et rusticitatis zelosus...». WENEN, *Nationalbibl.*, 12775, f.159:-25 Aug.

⁴¹ ID., I, 18. WENEN, *Nationalbibl.*, 12775, f.164^V: 9 Mei 1576-29 Oktober 1627.

⁴² *Ibid.* -: «...qui nostris retulit postquam se collocasset in lecto nostrum Joannem sæpe numero ex mensa sermones suos scriptos subripuisse ut eos noctu describeret atque dissimulasse non illibenter, gratum habens tantum studium iuvenis et affectum erga litteras, qui ad mortem usque illi adhesit.»

⁴³ ID., II, 137^V: «...Fuit autem D. Joannes ultimus novitius in Scheut optimeque noverat cantum quia in pueritia sua fuerat symphonarius et chauralus ni fallor S. Nicolai, postremo inservierat Pastori Capellæ qui erat R.P.D. Gislenus de Vroede, episcopus Salubriensis et suffraganeus Cardinalis Granvellani archiepiscopi Mechliniensis...»

Maar niet alleen godsdienstige literatuur droeg zijn belangstelling mee⁴⁴, ook de geschiedenis van de orde en zijn convent trachtte hij met zorg op te sporen. Men bewaarde van zijn hand in het archief van de Grande Chartreuse een verhaal over Robert Palmer, stichter van de kartuis van Coventry⁴⁵. Zeer nuttig en merkwaardig zijn de herinneringen die hij op vraag van P. de Wal ophaalde. Veel ten ander had hij te boek gesteld toen hij in 1585 prokurator werd⁴⁶. In die tijd, toen zij « *post auxilium* niet en hadden gevonden eenige consolatie maar grooten druc ende Lijden, hooftsweer ende hertsweer...⁴⁷ » wist hij nog middelen over te houden om boeken te kopen. Immers buiten de koor-

p. 53.

boeken was er niets van de oude bibliotheek gered. Met een taai zinn voor traditie bleef hij ze tekenen met de inscriptie *Liber domus Cartusie in Scheut prope Bruxellam*⁴⁸. Of het vòòr de ondergang, tijdens de ballingschap te Valenciennes of nà zijn terugkeer was, dat hij zijn *Biblio-theca Cartusiana* opmaakte is niet gekend. Hij stuurde zijn aantekeningen door naar Petreius, wiens *Bibliotheca* in 1609 zou verschijnen⁴⁹.

De Broeyere kende de draagwijdte van de kloostertraditie, en doelbewust schrijft hij zijn memorie over de toestand van het convent: « om deze rekeninge bequamelijker te doene ende om wel te verstaen *pro omnibus quorum interest, et posteris nostris* om te moghen weten hoe scandelijcke dat die Rebellen heretycken met ons gheleeft hebben, soe wort hier vooreerst vercleert den miserabelen staet...⁵⁰ ». ~~De waarde van zijn declaratio ligt hierin dat het verbonden is met de financiële staat van het klooster.~~

Pater Kristiaan Noutz vulde deze memorie aan door zijn verslag van 1596. Hij was prior te Scheut vanaf 1565. Bij zijn aanstelling tot prior van Lier, werd hij

p. 54.

vervangen door de Spanjaard Petrus de Leon, die reeds te Brussel verbleef als *procurator generalis* van de orde bij het Hof.

---

⁴⁴ ID., III, 121^V, a. 1611: « ...*simplex et taciturnus, lectioni deditus unde plurimos libros tempore officii coemit.* »

⁴⁵ L. HENDRIKS, *The London Charterhouse*, 47, n.1.: « *Le Vasseur, Ephemeride Cartusienis, die XV Junii*, quoting from a certain Dom John Broeyers of the Charterhouse of Brussels... They are taken from a latin ms in the archives of the order... »

⁴⁶ DE WAL, II, 137^V, a.1575: « *Hactenus benevole lector, quacumque scripsi de domo nostra ex Calendario et Chartis Capituli, sive ex aliis schedulis quæ ad manus nostras devenerunt, excerpta sunt, des in posterum oculatum proferimus testem V.P.D. Joannem de Broeyere, qui licet ætate proventus, et multa senectutis incommodis prægravatus nostris precibus delinitus eo quidem facilius quod et ipse historia ordinis nostri plurimum delectetur, quacumque suo tempore contigerunt [quæ plurima sunt et quorum iopse magna pars fuit] litteris exaravit... ».*

Dit relaas van Jan de Broeyere vinden wij terug in het rekeningboek ARA, Kerk. arch., 11936 onder titel: « *Computatio f. Joannis Broeyers seu 7 annorum exilium tempore redditus D. Prioris et mei ac f. Joannis Donati, qui fuit 13 Aprilis anno 1585, post declaratio predicti f. Joannis Broeyers sequitur computatio...* »

⁴⁷ ARA, Kerk. arch., 11936: *Computatio...*

⁴⁸ DE WAL, IV, 135^V: « ~~...sumptibus non pepercit ut libros emeret quantum facultas domus permisit. Bibliothecamque nostram illi pro maiore parte debemus suquidem ex antiqua domo fere nisi libros cantus habemus. Hinc non te fallat ista inscriptio liber domus Cartusie in Scheut prope Bruxellam, quam ipse libris præponit more antiquo quamvisiam in civitate degerimus...~~ ».

⁴⁹ *Ibid.*: « ~~...scripsit in cella Chronicon Dorlandi, scriptores ordinis collegit longe diu antequam Bibliotheca Cartusiana esset edita, atque etiam nomina scriptorum misit D. Petreio Bibliothecario prout agnoscit et gratiam refert in calce sue bibliothecæ.~~ » Cfr. PETREIUS, *Bibliotheca Cartusiana*,

⁵⁰ ARA, Kerk. arch., 11936.

Het relaas van Christiaan Noutz is bedoeld als verklaring van zijn financieel beleid tijdens de revolutiejaren: hij vraagt dat men zou rekening houden met de ongelukkige en onbarmhartige jaren van zijn bestuur: de ballingschap, opeisingen, leningen voor losgeld en ten slotte de aankoop van een domein binnen de stad Brussel⁵¹.

Een derde memorie, opgesteld in 1598 is het verdedigingsschrift van Petrus de Leon, waarin hij verslag uitbrengt van de giften die hij verwierf en het gebruik ervan: vooral voor de nieuwbouw van de kartuis te Brussel⁵². Sinds 1591 woonde hij in het oude gasthof van Scheut als *Procurator generalis*. Zonder van dit ambt ontheven te worden, werd hij in 1595 prior benoemd te Brussel in vervanging van pater Christiaan⁵³, maar reeds het volgende jaar vraagt hij zijn ontslag en vraagt pater Hercules van Winckel, toen prior te Brugge, als opvolger⁵⁴. Het werd

p. 55.

tussen beide monniken een hoogoplopende rivaliteit. Vandaar dit relaas: hij wilde verslag geven van zijn beleid *ad meam conscientiam exonarandam...et ad obturandam ora malignatum quorundam, qui pro multis a me beneficiis receptis in gratiarum actionem potius videntur valle mihi contumeliam...*⁵⁵.

De Wal maakte veel gebruik van dit overzicht. De feiten kunnen betwist worden. Hun partijtigheid blijkt zowel uit de gepassioneerde uitlatingen van de auteur, die zijn prior als een onverstandig man en een hinderpaal voor de geldinzamelingen voorstelt, als uit randnota's, waarin Hercules van Winckel zijn versie van de feiten uiteenzet⁵⁶

§2. De Historici in de kartuis te Brussel.

Uit het voorgaande blijkt dat er werkelijk een band gelegd werd tussen de oude kroniek-schrijvers en de historiografen van de XVII^{de} eeuw.

De directe aanleiding van de historische arbeid in deze laatste periode blijkt toch wel te liggen in een algemene dekreet

p. 56.

---

⁵¹ ARA, Kerk. arch. , 11936: « *Status D. Patris Christiani Noutz postea prioris domus Lyræ ab anno 1565 usque ad annum 1596.* » Op het einde, f.35 « *Status huius domus præsens redditus estra V.P. Christiano Noutz successori suo V.P.D. Petro de Leon priori, in præsentia V.P. Visitatoris et Conventualium dictæ die secunda Augusti a.1596.* »

⁵² *Ibid.* : « *In nomine Domini Ego frater Petrus de Leon Hispanus Salmantinus humilis monachus Cartusiensis domus Regie de Miraflores professus, in præsentiarum ex ordinatione Capituli pro negociis ordinis in Curia Bruxellensi Procurator Generalis has presentes rationes ad meam conscientiam exonerandam, ex nostro libro manuali extractos venerandis Patribus commissariis ad meas audiendas rationes deputatis exhibere decrevi ut per illos examinentur - a tertia die mensis Martii anni 1595 usque ad ultimum Aprilis 1598.* »

⁵³ DE WAL, III, 40. WENEN, *Nationalbibl.* , 12775, f.157^v: 3 Aug.

⁵⁴ DE WAL, III, 44 a.1597: « *Priori domus Bruxellæ fit misericordia tum ad maximam suam instantiam... Præficimus autem in priorem dictæ domus Bruxellæ D. Herculoam* ».

⁵⁵ ARA, Kerk. arch. , 11936.

⁵⁶ *Ibid.* : *passim*. Citeren wij het slot: « *Prior modernus huius domus Bruxellensis, quam ego commen-davi et nostro loco subrogari feci, ut me ad promovendam hanc domum iuaret e contrario propter suam cautelosam defidentiam et temerarias atque falsissimas suspiciones intulit damnum huic domui...R. Pater Cartusie male informatus a meis æmulis fecit mutationes et ordinavit quæ non ordinasset si propriis oculis vidisset nostram conversationem...* »

van het generaal kapittel dat aan alle kloosters der orde beval hun stichting, privileges, wonder-bare gebeurtenissen en alle merkwaardige feiten te noteren en over te maken aan de Grande Chartreuse om een *Chronologica Rerum Cartusianarum historia* uit te geven [1615]⁵⁷.

los tussenblad:

Er bestaat werkelijk een band tussen de oude kroniekschrijvers en de recenter geschied-kundige. Nochtans ligt de direkte aanleiding voor historische arbeid in de XVIIde eeuw in een dekreet van het generale kapittel van 1615. Alle kartuizerkloosters moeten hun stichting, privi-legiën en merwaardigheden optekenen en overmaken aan de Grande Chartreuse om een *Chro-nologica rerum Cartusianarum historia* samen te stellen⁵⁸.

A. Gerardus Eligii Radelet.

P. de Wal noteerde onder het jaar 1615 dat prior Gijsbertus Bahusius aan Gerardus de opdracht had gegeven dit relaas samen te stellen: « Het was zijn eerste werk, waardoor wij zijn klaar en grondig verstand leerden kennen, dat schuil ging onder de sluier van nederigheid⁵⁹ ». In de Grande Chartreuse sloeg men het opstel hoger aan om zijn stijl dan om zijn historische degelijkheid. Deze stijlvaardigheid was reeds bekend toen Gerard Eligii college liep bij de Jezu-ïeten te Antwerpen. Vòòr zijn intrede verscheen te Antwerpen een werkje van zijn hand [1608]. Hij weerlegde daarin op originele wijze een Leids Universitair, die onder meer verklaard had dat bij de Katholieken, vooral in de Jezuïetencolleges, de wetenschap te loor ging: in dicht en proza diende hij dit individu, Schlaaffius, van antwoord⁶⁰.

p. 57.

Over leven en werken van Gerardus Eligii zijn wij omstandig ingelicht door de Wal, die een *Vita et moribus V.P.D. Gerardi Eligii professi et vicarii Cartusiae Bruxellensis* opstelde⁶¹.

Luxemburger van geboorte, kreeg hij zijn eerste opleiding in de dorpsschool, door de pastoor ingericht en geleid. Vandaar ging hij naar het Jezuïetencollege te Antwerpen, waar hij zijn eerste literaire produkten opstelde en zich tevens zo bekwaamde in het Nederlands dat men nauwelijks zijn Waalse afkomst kon merken.

Te Leuven werd hij opgenomen door Erycius Puteanus, waarschijnlijk als pedagoog voor diens talrijke private leerlingen en te Dowaaï waar hij Wijsbegeerte studeerde, was hij in dienst van Balthasar de Robiano als gezelschap van diens zoon. Door de bemiddeling van de

---

⁵⁷ DE WAL, III, 141, a.1615: *Ordinationes Capituli Generalis «~~Quamnam ad totius ecclesiae et ordinis bonum utile fore iudicavimus si Chronologica rerum Cartusianarum historia in lucem edatur. Ideo Capi tulum Generale mandat omnibus prioribus et superioribus domorum, ut fundationes, privilegia, miracula et id genus insignioria et relatu digna transmittant ad Rduum Patrem per exempla fideliter recognita idque intra annum.~~*»

⁵⁸ DE WAL, III, 141.

⁵⁹ ID., III, 141: «*Et hoc opus illius primum unde cognovimus ipsius ingenium et doctrinam quae sub pallio humilitatis et simplicitatis latebat.*»

⁶⁰ *Virgæ Ludovico Schlaaffio Baudei Guonis facem prelucenti a Gerardo Eligii Rhetoricæ Studioso transmissæ. Palæopoli Aduaticorum . Ex officina Alexandri Verheyden , 1608, in 12, 59 blzn.*

⁶¹ BRUSSEL, *Kon. bibl.* , hs. 4051-68 [cat. 3856], f.178-197. Cfr. H.J.J. SCHOLTENS, *De kartuizers buiten 's Hertogenbos* , in, *Losse Bijdragen* , XVI, 25-33; 45-49.

Robiano, en ook geldelijk door hem gesteund, werd hij te Brussel in de kartuis aanvaard door prior Jan van Emmichoven [1612]. Zijn studie had hij niet voleind.

Onopvallend werd hij gebruikt door Jan van Blitterswijk en Hubertus de Fauconpré om hun werken persklaar te maken tot hij zich openbaarde in het beschrijven van de oorsprong der kartuis. Daarop werd hij tot 1621 coadjutor van pater Cornelius van Schoonhoven in het monialenklooster Sint Anna te Brugge.

Zijn historische schrijftarbeid nam voorgoed een aanvang toen pater Jan van Emmichoven, hem bij zich riep te 's Hertogenbos als prokurator: « Niet zozeer omwille van dit ambt, maar om iemand bij mij te hebben als oordeler en troost voor mijn geweten, als broeder en geestelijk gezel... » schreef de prior.

p. 58.

De Brabantse kartuis werd weldra verwoest. Men vluchtte naar Boxtel en vandaar naar Antwerpen. Te midden van die beroering, stelde Gerardus een geschiedenis samen van de Bosse kartuis, deels op grond van het archief, deels uit eigen ervaring: *Annales Cartusiae Sanctae Sophiae Constantinopolitanae [1621-1625]*.⁶² Te Boxtel schreef hij op aandringen van P. de Wal het leven van Joost van Schoonhoven, kartuizer van Delft, martelaar. In 1624 kwam het van de pers⁶³. In die periode stelde hij ook de martelaarsakten op van Franse kartuizers in 1567 door Hugenoten gedood⁶⁴. Een Spaanse levensbeschrijving van St. Bruno door Joannes de Madriga en geestelijke oefeningen van Molina zette hij over in het Latijn.

Ten dienste van de Keulse kartuizer Th. Petreius gaf hij een afschrift van het eerste deel van Kivet's *Exemplorum Referendarium*, dat hij tevens in zijn oorspronkelijke staat herstelde.

In 1626 werd Maximiliaan Plouvier te Antwerpen als rector aangesteld⁶⁵. Plouvier was een zeer ontwikkeld man, die al zijn invloed ge-

p. 59.

bruikte om de wetenschap en literatuur te steunen. In betrekking met Sanderus, maar vooral met Erycius Puteanus, zoals men uit hun briefwisseling kan opmaken, was het een flinke aanwinst voor de orde, toen hij op raad van pater Jan L'Apostole uit Brussel in 1620 optrok naar de Grande Chartreuse⁶⁶. Nu ontstond een grote intimiteit tussen Gerardus en Plouvier,

---

⁶² H.J.J. SCHOLTENS, *a.c.*, geeft een partiele uitgave van het zeer langdradige werk, blz. 187-204, op grond van een handschrift dat berustte in de Certosa di Lucca, *archief* Av 32b.

⁶³ *Vita et Martyrium B. Justi Gaudani Cartusiae Delphensis in Hollandia Professi et Sacristae*, Brussel, 1624, XX-232 blzn, in 8°.

⁶⁴ Gedeeltelijk bewaard in DE WAL, II, 114^v-116, a.1567: « *Scriptis de his martyribus historiam panagyricam D. Gerardus Eligii... cuius verbis plerumque in hac narratione usus sum.* »

⁶⁵ Hij was in Hongarije uit een Kortrijkse vader geboren en samen met deze in dienst van Aartshertog Ernest [1594-1595]; daarna van de hertog van Aarschot en ten slotte secretaris van de graaf van Embden.

DE WAL, III, : uit een brief van G.E. aan zijn medebroeder Nicolaas Dierhout, 16 Maart 1630: « ... *Cum Ernestus ad Belgii gubernacula tractanda descenderet ex Austria, ipsa cum Parente comes adiunctus est illi, quia enim parens origine Cortracensis erit utilis... Archiduce e vivis sublato, addixit se duci Arschotano, cui diu cohabitavit...* »

⁶⁶ DE WAL, IV, 20 a.1620: « ... a duobus circiter annis serio proposuerat ordinem ingredi, verum locum aptum et magistrum idoneum indagabat; consilium suum et propositum secreta communicabat cum P. Joanne L'Apostole seniore nostro, qui si Dorlandum, Sutorem et alios scriptores ordinis dabat ad legendum... De hoc neophito habet alma mater Cartusia quo Deo gratias et sibi congratuletur quamvis quinquaginta pene annos aetatis compleret nam attulit ei pecuniam sufficientem ad se alendum... et erat vir multis animi dotibus ornatus et multarum linguarum peritus. Valde familiapiter usus fuit Erycuo Puteano, cuius literas ad ipsum datas plurimas penea me servo... »

die in elkaar gelijkaardige geesten ontdekten. Dit blijkt duidelijk uit de brief van G. Eligii na de dood van Plouvier op 9 Maart 1630⁶⁷.

Plouvier werd te Brussel in de kartuis begraven; een maand later werd Gerardus daar vicaris benoemd. Hij bracht waarschijnlijk de briefwisseling van zijn vriend mee, die later in bezit gevonden werd van de Brusselse kartuis⁶⁸.

Vanaf zijn laatste verblijf te Brussel tot zijn dood op 30 December 1641 verschenen verschillende historische werken van zijn hand of met zijn medewerking, allen onder deknaam of onder

p. 60.

naam van een ander auteur. Eerst verschenen *Origines Cartusiarum Belgii* onder naam van de Raisse van Dowaaï⁶⁹. Volgens de Wal verleende hij daadwerkelijke medewerking aan J. Geldof van Rijckel voor diens *Leven van St. Geertrui van Nijvel* en vooral *de Patriarchæ familiarum religiosarum et suppres eorum*⁷⁰.

Het is wel op deze abt dat de Wal doelt als hij zegt dat Gerardus zich helemaal ten dienste had gesteld van een prelaat bij het schrijven en uitgeven van diens werken, maar nimmer wilde dat zijn naam vernoemd werd⁷¹. Er is weinig gekend over de samenwerking met deze vooraanstaande geleerden⁷². ~~Onder de verzamelde papieren en biografische gegevens, die de Wal bij zijn levensbeschrijving van de afgestorven vikaris voegde, vinden wij een sermoen van abt Geldolf van Rijckel bij de inkleding van een neef van hem te Leuven in de Sint Geertruiabdij. Het werd door Gerardus gecopieerd.~~ Voor zijn dood beval Gerardus aan de Prokurator dat deze de boeken, die hij van de abt van St. Geertrui te Leuven in leen had, zou terugzenden en vroeg hem zijn ziel te gedenken in de H. Mis⁷³.

p. 61.

De uitgever van de werken van abt Geldolf is Godfried Schovaert. Deze stond in nauwe betrekking met de Brusselse kartuizers. Jan van Blitterswijk had er reeds verschillende vertaling in het Nederlands laten drukken. Ook de *Vita* van Justus van Schoonhoven, het eerste historische werk van G.E. kwam daar van de pers door de zorgen van P. de Wal. ~~Daar de bemoeiingen voor de genoemde werken van abt van Rijckel of onder diens naam uitgegeven voor een heel deel door de kartuizers van Brussel werden beredderd, wordt nog min of meer bevestigd door de uitgever, Godfried Schovaert, die deze boeken drukte. Ook het eerste historische werk van Eligii dat uitgegeven werd, de *vita* van Justus van Schoonhoven werd daar gedrukt, door de zorgen van P. de Wal.~~ Deze had het handschrift buiten weet van de auteur naar Erycius Puteanus ter beoordeling gezonden. De kartuis bekostigde de uitgave,

---

⁶⁷ DE WAL, IV, 161^v: Brief van 12 Maart 1630 aan Nicolaas Dierhout: « ...Adde quod versatus esset in omni litteratura et doctrina symbolizare mecum videbatur et in multis conquadabat quasi revera sub ea-dem sidera mecum natus et divino ductu ex citima Hungaria huc adductus fuisset ut pariter iungeremur anima et animo... »

⁶⁸ Deze briefwisseling is bewaard in BRUSSEL, Kon. bibl. , hs 6523.

⁶⁹ Uitgegeven bij Martin Bogard, 1632, in 4°.

⁷⁰ *Historia s. Gertrudis... opera et impensa J.G. a Rijckel* , Brussel, Godfr. Schoevaert, 1637; en *Patriarchæ...* , Brussel, G. Schovaert, 1641.

⁷¹ BRUSSEL, Kon. bibl. , *ibid.* , f.186 : « *Praelatum quemdam multum adiuvit ac si stipendarius eius fuisset aut ammanuensis præcipue in conseribendis et edendis libris quos ipse componerat aut collegerat, imo interdum industria tantum et adinventionis adhibuit, ut Praelatus veriozem ipsius esse factum quam suum, volueritque nomen eius libro præfigere, sed illud fere semper reticuit, aut alienum supposuit.* »

⁷² BRUSSEL, Kon. bibl. , hs 4051-68, f.269-273: *Exhortatio habita in Vesione Nepotis mei N Ryckel* : Sermoen van abt Geldhof van Ryckel, door Gerardus gekopieerd.

⁷³ *Ibid.* , f.195: « *...P. Procurator subinde visitabat eum, cui ultima mandata dedit ut libros quos habebat ab abbate S. Gertrudeis Lovanii remitteret ac pro animæ suæ salute legeret missam in altari privilegiato...* »

zegt de Wal, van dit eerste Latijnse boek dat het heropgerichte convent op de markt bracht [~~er waren toen reeds vertalingen verschenen van geestelijke werken door Jan van Blitterswijk~~], maar het was ook het eerste Latijnse boek dat G. Schovaert drukte. Een weinig bitter klinken de woorden na: deze uitgave bracht mij weinig innerlijke vooruitgang mee en bij anderen zie ik evenmin het beoogde resultaat. *Ideo qui non est multum idoneus a prelo abstineat*⁷⁴. ~~Verscheidene vertalingen van Jan van Blitterswijk werden daar gedrukt. Schovaert was wel de drukker van de kartuis.~~

Naast deze werken van groter formaat bewaarde P. de Wal bouwstoffen, die G. Eligii verzamelde om later uit te geven, namelijk de biografiën van Arnold Havens, Marchand en Bruno d'Affringues⁷⁵

p. 62.

B. Petrus de Wal.

~~Uit het commentaar, die P. de Wal gaf bij de uitgave van Joost van Schoonhoven halen wij op dat er een hele wisselwerking bestond tussen de voorgaande auteur en de Wal: hij verzamelde immers verschillende bronnen en Gerardus Eligii gaf het verhaal zijn literaire vorm. Het is merkwaardig dat Petrus de Wal niets heeft uitgegeven. Het moet, zoals hij zelf zegde, toegeschreven worden aan zijn geringe taalkennis: wanneer hij het heeft over de geschiedenis van zijn klooster, die hij opmaakte, zegt hij in de inleiding dat hij het Latijn niet zeer handig weet te gebruiken en Nederlandsonkundig is⁷⁶.~~

~~Petrus de Wal werd in 1587 geboren te Gent uit Luxemburgse ouders. Zijn vader Matheus de Wal was kapitein van een Waalse eenheid, die garnizoen hield op het kasteel te Gent in vervanging van de Spanjaarden⁷⁷. Gestorven in 1596⁷⁸ bleef zijn moeder Anna de Ville met acht kinderen achter. Om zijn studies te bekostigen leidde men in de familie een armoedig leven⁷⁹. Door bemiddeling van een~~

p. 63.

---

⁷⁴ DE WAL, IV, 80^V, a.1624: «*In Junio prodiit tandem in lucem Vita et Martyrium D. Justi...auctore Gerardo Eligii huius domus professo, qui tamen nomen suum in titulo libri voluit suppressum, pro quo positum qui justa persolvit Cartusia Bruxellensis, ita quidem quia precipue expensis ipsius domus et uispecis P. Prioris [cui liber dedicatus est] atque adeo primus hic ex hac domo nova latinus prodiit, quod felix faustumque est: multas autem versiones flandricas pergit edere D. Joannes a Blitterswijk sacrista: At pro hoc latino multas molestias et labores subivi, omnia documenta hinc inde et extremis locis acquisivi approbationes impetravi, sumptus amicus feci, ut aliis ianuam aperirem et animarem. Fuit etiam primus liber latinus quem prelo dedit Typographus G. Govardus civis Bruxellensis, hinc pro corrigendo exemplari non minime distractus fui, et ad interiorem profectum meum parum conduxit nec in aliis expetatum frue tum animadverti. Ideo qui non est multum idoneus a prelo abstineat.*»

⁷⁵ BRUSSEL, Kon. bibl., hs 4051-68.

⁷⁶ DE WAL, III, 2^V: «*Scio preterea me non ea congruitate lingue latinæ præditum ut hæc scribarem, imo vernaculæ hic communis peritia et notitia destitutum, unde faer me magnis adiumentis carere debuisse.*»

⁷⁷ ID., II, 172^V: «*12 Augusti horum Compilerator natus fuit Gandavi in castro...Pater eius Dns Matheus de Wal ex ducatu Luxemburgensi, capitaneus trecentorum Ualonus [præerat tunc temporis castro, prout conditiones pacis inite cum civitate postulabunt ut essent Belgæ in presidio et remanent usque nunc semper aliqui Hispanis mixti. Mater eius Anna de Vilæ ex Ardena.*»

⁷⁸ ID., II, 39: «*...Obiit le 22 d' Aout 1596...*»

⁷⁹ DE WAL, III, 91^V, 1607: De Wal geeft bij zijn professie een rente van 25fl. «*cetera pro maiori parte reliqui matri possidenda quoniam ipsa me aluerat in studiis et sine ipsa numquam litteras humaniores didicissem, nam cum Pater meus octo proles reliquisset, etiam debita et multa negotia tempore belli. Si tuto-ribus traditi fuisset, non potuissem ali in studiis unde nec potui multo plura domui donare. Gandavi triennio quo ibidem habitavi expendi omnes redditus et domi paupercule habitabatur.*»

~~Jezüiet, Jan Dhondt werd hij in betrekking gesteld met de prior van de Brusselse kartuis, Gijsbert Bahusius. Men beschouwde hem daar als een vreemdeling en niet allen moeten voorstander geweest zijn van zijn intrede. Petrus begon zijn noviciaat op het St. Hieronymusfeest 1606, onder leiding van de novicemeester Jan L'Apostole, die, zoals hij zegde, slechts oog had voor de nieuwe statuten der orde en de oude *Consuetudines* niet kende⁸⁰. Op 2 October van het volgende jaar legde hij professie af⁸¹ en op 18 October 1611 werd hij tot priester gewijd⁸². De Wal schijnt nimmer een leidende functie bekleed te hebben in het klooster, wat wellicht te wijten is aan zijn onvoldoende kennis van de landstaal. Niettemin is hij ten zeerste gehecht aan de Brusselse kartuis, waarvan hij de geschiedenis opmaakte.~~

~~De zin voor studie zal Jan de Broeyere in hem opwekken. Bij diens overlijden in 1628 zou de Wal pieteitsvol herinneren dat deze *senior* van het convent, toen hij de jonge monnik de Wal zag strijden tegen de eenzaamheid, hem een boekje bezorgde, *Exempla Caesarii*, wat hem fel vertroost had⁸³. Later zou dezelfde de Broeyere hem zijn herinneringen meedelen, zoals reeds verklaard werd.~~

1ste los tussenblad.

Petrus de Wal, die nauw samenwerkte met Gerardus Eligii, was te Gent geboren in 1587 uit Luxemburgse ouders⁸⁴. Hij groeide op in een gezin met acht kinderen. De moeder Anna de Ville moest na de vroege dood van haar echtgenoot een armoedig bestaan leiden om de studies te bekostigen⁸⁵. Waar hij school liep is niet geweten, maar door bemiddeling van een jezuïet, Pater Jan Dhondt, knoopte hij betrekking aan met de prior van de Brusselse kartuis, Gijsbrecht Bahusius⁸⁶. Ook te Brussel stuitte zijn aanvraag op verzet en had men getuig-schriften gevraagd omdat men hem voor een vreemdeling aanzag⁸⁷. Naar

tweede los tussenblad recto.

zijn zeggen, was hij Nederlandsonkundig⁸⁸. Op 2 Oktober 1607 legde hij professie af. Hij schijnt nooit een leidende functie bekleed te hebben, wat wellicht te wijten is aan zijn onvoldoende kennis van de landstaal. De gehechtheid aan zijn klooster is er niet minder om. Hij maakte zijn geschiedenis op.

---

⁸⁰ DE WAL, III, 82^v: «...*cum frustra currassem meam intentionem cognato meo D. Henrici D'Horto in cartusia Brugensi commoranti intimare, Pater quidam s.j. Joannes Cainsius rem cordi accepit et quadam die cum minime cogitarem, vanet accersitum me in domo in qua degebam cum alio patre Bavorio...et adduxerunt ad Priorem huius domus, qui...*»

⁸¹ ID., III, 84: «*P. Prior cum coadiutore suo Wenceslaus adivit dominum meum...ut haberet testimonium de me, quia a quibusdam tamquam extraneus habebam...*»

⁸² ID., *ibid.*: «*...fuit enim spiritus qui novam statutorum collectionem sequeretur antiquarum consuetudinem nescius...*»

⁸³ ID., III, 91^v.

⁸⁴ DE WAL, 172^v: Zijn vader Matteus De Wal was kapitein van een Waalse eenheid, die garnizoen hield op het kasteel te Gent in vervanging van de Spanjaarden. Hij stierf in 1596. Zijn moeder Anna de Ville was afkomstig uit de Ardennen.

⁸⁵ DE WAL, III, 94^v, 1607: Om deze reden zal Petrus de Wal het klooster in zijn testament niet erg bedenken, om zijn erfdel aan zijn moeder te laten.

⁸⁶ Een bloedverwant van hem D. Henricus D'Horto, toen kartuizer te Brugge, was nimmer ingegaan op zijn verlangen in de orde te treden. DE WAL, III, 82^v.

⁸⁷ ID., III, 84.

⁸⁸ DE WAL, III, 2^v.

De zin voor studie wekte Jan de Broeyere in hem op. Deze senior van het convent, die de jonge monnik zag strijden tegen de eenzaamheid bezorgde hem toen lektuur, o.m. de *Exempla Cæsarii*, wat hem toen troostte⁸⁹.

p. 64.

Het is toch niet bekend wanneer de Wal zijn geschiedkundig werk begon. De nauwe vriendschapsband met Gerard Eligii, die jonger was dan hijzelf, wijzen wellicht op een gelijkaardige belangstelling. In 1624, toen het leven van Joost van Schoonhoven uitgegeven werd, is het De Wal die de bronnenstudie aanving⁹⁰. Hierdoor kwam hij in briefwisseling met Pater Garnefelt⁹¹, bibliothecaris-geschiedschrijver in de Keulse kartuis en Erycius Puteanus, die deze uitgave loofde⁹².

Een jaar daarop neemt zijn compilatie der Brusselse katuizergeschiedenis een aanvang. Hiervoor heeft hij gecorrespondeerd met zijn confrater Eligii, die in de nieuwe stichting te Antwerpen huisde⁹³. Het is niet onmogelijk dat hij tot dit werk gestimuleerd werd door de arbeid van zijn medebroeder, die toen de laatste hand had gelegd aan zijn geschiedenis van de kartuis te 's Hertogenbos. Zeker is, dat de Wal de kroniek van Herne had ingezien en tot model voor zijn arbeid heeft genomen⁹⁴. Het wordt het levenswerk van de Wal. De kleine verzameling, die daarnaast bewaard wordt zijn slechts bouwstoffen. Het kan merkwaardig heten dat Petrus de Wal niets heeft uitgegeven. Ook dit moet aan zijn geringe talenkennis te wijten zijn⁹⁵. Hij heet zijn boek: *Collectaneum Rerum gestarum et Eventuum Cartusiae Bruxellensis cum aliis externis tum patriæ tum ordinis*. Het beslaat vier delen *in folio*.

p. 65.

Het eerste deel is begonnen in 1625 en beslaat 159 *folia*.

f.2-3 : Algemene inleiding.

f.3^V-6 : Lijst van visitatoren en medevisitatoren van de Nederlandse katuizerprovincie vanaf 1410 tot op het einde der XVIIIde eeuw⁹⁶. Deze lijsten werden na de dood van de Wal bijgehouden evenals

f.8-24^V: Reeksen van officialen, prioren, vicarissen, procuratoren, kosters en ten slotte de volledige monnikenlijst, waarin priesters, conversen en donaten vermeld worden.

f.29 : Chronologisch geordende annalen, die beginnen in 1400.

Hij beëindigt dit eerste deel in 1628 en besluit met het jaar 1519⁹⁷.

---

⁸⁹ DE WAL, IV, 136.

⁹⁰ Cfr. *supra*, blz.

⁹¹ Dit blijkt uit de inleiding van de levensbeschrijving waarin de bronnen opgesomd worden: de auteur haalde ook gegevens « *ex epistola D. Georgii Garnefelt Cartusiae Coloniensis alumni...* ». In de Brusselse kartuis waren er reeds lang geïnteresseerden aan het geval Joost van Schoonhoven. DE WAL, II, 129^{r-v}, geeft copie van twee brieven van Wenceslas de Plenevaux, 1618 vanuit Zeelhem met nadere bijzonderheden voor Jan van Blitterswijk, toen sacrista en ijverig vertaler.

⁹² Cfr. een brief van Erycius Puteanus vooraan de uitgave [6 April 1623].

⁹³ DE WAL, I, 1^V: uit een brief van G.E.: « *Laudo studium vestrum quod in evolvendis annalibus et antiquitatibus ordinis tam diligentem operam ponatis...* »

⁹⁴ DE WAL, I, 108: « *Moritur D. Arnoldus Beeltsen diligens et exactus compilator chronico domus Capellæ ex quo plurima desumpsit et quasi duces et preceptores sequutus sum.* »

⁹⁵ DE WAL, III, 2^V: Ook het Latijn beheerste hij niet volkomen beweert hij.

⁹⁶ De catalogus van visitatoren en medevisitatoren werd als bijlage gedrukt in

Het tweede deel loopt over de jaren 1520-1590, en telt 190 *folia* . Het werd afgewerkt in de jaren 1629 en 1630.

Daarop neemt het derde deel een aanvang: dit begint met het verhaal van de nieuwbouw binnen de stad Brussel: 1591-1618. Dit volume van 157 *folia* werd ingezet op 1 September 1630 en beëindigd 31 December 1631.

Het laatste deel, van 1619-1633, vatte hij aan in 1632. Toen hij de gebeurtenissen van 1625 behandeld had [in 1634] wachtte hij twee jaar voor hij kon besluiten zijn werk voort te zetten. Na enkele regels copij bericht de Wal dat hij gewacht heeft tot 1640 om zijn geschiedenis te beëindigen⁹⁸.

p. 66.

de Wal oordeelde het jaar 1633 een geschikte datum om zijn historisch overzicht te beëindigen: het prioraat van Jan L'Apostole was door diens afsterven verlopen en de dood van aartshertogin Isabella besloot een periode van de universele geschiedenis. Het werd een gepast slot van zijn annalen⁹⁹.

Het grote terrein, dat de compilatie van de Wal bestrijkt vraagt een uitgebreide bronnenkennis. Een bundel, *Miscellanea de Wal*¹⁰⁰, bergt een deel van zijn studie: kopij van meerdere kronieken, onder andere van Gent en Leuven, verscheidene bijdragen over het ontstaan van de karuizerkloosters, naast afschrift van preken en exempelen. Het staat ook vast, dat hij gebruik maakte van de kroniek van Herne en Utrecht¹⁰¹. Maar zijn aandacht ging vooral naar *personalia* : intrede en sterfdatum van de kloosterlingen: hiervoor heeft hij in ruime mate de *obituarialia* ingekeken¹⁰². Was er twijfel, dan won hij inlichtingen in bij andere kartuizerhistorici, zoals Th. Petreius¹⁰³.

p. 67.

Naast het gebruik van deze echte kartuizerbronnen, weet hij de geschiedschrijvers en gedrukte kronieken van zijn tijd uit te baten en in zijn geschiedenis in te schakelen. Vooral Baronius-Beovius' *Annales Ecclesiastici* voor de algemene kerkgeschiedenis, Platina's *de Vitis Pontificum* voor de chronologie der Pausen, maar daarnaast een merkwaardig aantal plaatselijke auteurs: Zantfliet, De Meyere, Radulphus de Rivo, Pontus Heuterus, Wichmans, Opmeer, Chapeaville. Deze schrijvers bieden hem het kader waarin hij de ontwikkeling van de kloosters kan opmaken. Wat de ordeschrijvers aangaat, had hij Trithemius, Bostius Sutor,

---

⁹⁷ DE WAL, I, 159^V: « *Dum enim historiam altius repeto...pervenit anno quoque desinente 1628, non quod quisque totum hoc triennium impenderim, plura enim quam haec sint insuper scripti...* »

⁹⁸ DE WAL, IV, 100^V, a.1625: « *Per biennium intermisi hoc scribendi opus expectans ab externis aucto-ribus plura adiumenta, sed continuum et paene universalem bellum vix respirandi nedum commentandium praebuit atque inter arma silent artes cum penuriam rerum omnium sed praecipue hoc tempore cartae et papyri defectum patiamur: ne darem aliquibus occasionem dissolvendi hoc volumen, rectius iudicavi illud quomodocumque pro modulo meo perficere et absolvere: 1636 Et tamen usque ad annum 1640 distuli, quo nunc post Pascha opus resummo perfecturus cum gratia Dei vel numquam.* »

⁹⁹ DE WAL, IV, 202^V: « *Hic recte scribendi finem impono, dum totam unius hominis primi inquam nostri professi aetatem descripsi, item totam Regimen Rdi Patris nostri Generalis complexus sum, sicut et imperium Serenissimae Dnae Isabellae Clarae Eugeniae Principis nostrae, quae sub finem huius anni mortem perdidit et vitam invenit.* »

¹⁰⁰ BRUSSEL, *Kon. bibl.* , hs 4051-68 [cat. 3856].

¹⁰¹ De kroniek van Herne werd *passim* door de Wal gecopieerd. Hij gebruikte o.m. op I, 30 het fundatie-verhaal van Utrecht, verbonden met het obituarium en laste verschillende nota's in uit Rutemberch.

¹⁰² BRUSSEL, *Kon. bibl.* , 16619-16637, f.185. Brief van fr. Michielsen uit St.-Maartensbos 22 Aug. 1634. Spreekt over de uitwisseling van Dodenregisters tussen de kloosters.

¹⁰³ ARA, *Kerk. arch.* , 11606.

Sixtus Senensis en Petreius ter beschikking: deze auteurs leverden bibliographische gegevens. Eigentijdse schrijvers werden dankbaar gebruikt. de Wal onderbreekt zelfs zijn opstel om te wachten tot een of ander werk over zijn tijd zou verschijnen¹⁰⁴.

Voor de geschiedenis van Scheut en het Brusselse klooster zelf had hij geen bronnen ter beschikking dan de hier reeds behandelde kroniekschrijvers uit het eigen convent, naast de herinneringen van Jan de Broeyere en ten slotte zijn eigen ervaring¹⁰⁵. Dat hij het ganse kloosterarchief ruimschoots gebruikte hoeft geen nader betoog.

p. 68.

§3. De opvatting der Geschiedschrijving bij de Kartuizers in de XVIIde eeuw.

De geestelijke chaos van de eerste helft der XVIde eeuw heeft de studie bij de kartuizermonniken in diskrediet gebracht¹⁰⁶. Meer nog, de verwoestingen tijdens de godsdienst-woelingen hadden de aandacht zozeer op het materiële gevestigd dat het als een merkwaar-digheid werd aangezien, toen Jan de Broeyere nog tijdens de opbouw van het klooster, geld uit-gaf voor boeken.

Daarnaast mag men terecht zeggen, dat de nieuwe statuten op dit punt niet helemaal aansloten bij de geest van de oude *Consuetudines*. Het is echter opvallend dat zowel Petrus de Wal als Gerardus Eligii hun voorkeur zouden uitspreken voor de oude *Consuetudines*¹⁰⁷.

Het moet dan helemaal niet verwonderen dat de Wal in de inleiding van zijn Annalen zijn opzet verdedigt tegen hen die de studie minder hoog aanslaan, en komen aandragen met een argument dat zij in de vergetelheid moeten leven en de geschiedschrijving de kartuizers niet aanbelangt.

p. 69.

Zelfs al bracht de studie geen rechtstreeks nut aan voor de Orde, dan nog is zij noodzakelijk om de verveling tegen te gaan; zo had hij zelf in zijn eerste kloosterjaren ondervonden en had hij van Jan de Broeyere geleerd¹⁰⁸.

Gerardus uit zich zeer omzichtig in zijn commentaar op het leven van Sint Bruno. Hij haalt het voorbeeld aan van een Franciscaans auteur, Henricus Sedulius, die door studie, naar de volmaaktheid en het goddelijke wil leiden: « Wij moeten niet naar de doctorstitel streven, maar nochtans is de geschiedenis zeer nuttig om lezen...ook al moeten wij ze niet bewerken. Maar wij moeten de extaticus Dionysius navolgen, die in de lijst van zijn gelezen auteurs ook

---

¹⁰⁴ Cfr. blz. n.

¹⁰⁵ DE WAL, III, 1606: « *Quidquid in posterum de domo scripturus sum fere oculatus et auritus testis adero.* »

¹⁰⁶ Cfr. *infra*: *De Kartuizers in de geestesstromingen van hun tijd*, blz.

¹⁰⁷ BRUSSEL, *Kon. bibl.*, hs 11616, f.229^v: J.B. DE VADDERE, *Historia...*, haalt een gezegde van Gerardus Eligii aan: « *Antiqua Statuta quae similiter composuit Guigo et digessit, quae ut verum fatear mihi supra nova et supra omnia sapiunt et in illis deprehendo veterem Carthusianorum hominem et Carthusianismum quem si per omnipotentiam vel potius omnem potentiam meam possim vellem Deo secundante conatus et cogitatus meos vel semel posse vita non voce nec voto exprimere et ad normam antiquorum patrum nostrorum vel ad unum diem saltem posse vivere, optoque vel ad horulam gustare quod illi gustarunt...* ». Voor de Wal, zij zijn oordeel over Jan L'Apóstole, blz. , n.

¹⁰⁸ DE WAL, IV, 136: « *Etiam si studium litterarum nihil conferet Ordini quam utoliam occupationem monachorum, esset nihilominus maxima veneratione a nobis promovendum, quia nisi mens hominis claustralis aliquo exercitio occupetur delectabili in multas et varias miserias dilabatur. Hinc quando vidit me iuvenem et pusillanimum attulit J. de Broeyer exempla Cesarii quibus recrearer et consolarer...* »

profanen stelde. Wie denkt uit eigen wetenschap de toegang tot de verborgen leer te vinden, is als iemand die een huis bouwt zonder fundamenten¹⁰⁹. »

de Wal in zijn inleiding behandelt meer bijzonder de noodzaak en het nut van de geschiedschrijving. Hij beroept zich hiervoor op abt Trithemius, die verklaarde dat iemand die geestesleven bezit, ook de geschiedenis waardeert. De kartuizer neemt deze verklaring voor zich en vaart uit dat hij het gezegde van deze auteur overschreef om elke aantijging de pas af te snijden, vooral van dezen die uit onze gebruiken tot niets minder besluiten dan tot een verachting van de studie, vooral van de geschiedenis. Het zijn niet alleen dwazen, maar

p. 70.

ook geleerden en gestudeerden die zo denken, en vergeten dat onze stichters niet alleen de stu-die niet verboden hebben, maar daarentegen leerden dat zij onze eenzaamheid ten zeerste ten goede komt en dat wij door het schrijven van boeken ons tot predikers van Gods woord maken¹¹⁰

De geschiedschrijving daarenboven maakt de sterveling onsterfelijk en door de wijsheid van onze voorgangers behoeden wij ons voor gevaar. Zeer dikwijls kan hun leven ter navolging dienen, vooral dat van de huisgenoten¹¹¹.

Deze communie met het verleden beaamde ook Gerardus Eligii als hij de Wal loofde om het werk dat hij begonnen was. « Het is ongelooflijk, zegde hij, van welk belang zulk werk is, vooral als het niet koel is maar de deugd aanscherpt. Ik weet niet of ik uit enig andere studie groter vurigheid haalde, dan uit de herinnering aan de broeders die ons voorgingen¹¹².

p. 71.

Onwetendheid aangaande het verleden weerstaat meer aan de eenvoud van ons leven, dan op te tekenen wat er voorviel. Zelfs onze zonden zouden wij moeten aantekenen volgens het woord van Antonius de kluizenaar, om ze dan uit schaamte na te laten. Wij moeten in de lijn blijven van de traditie die de levens der heiligen opmaakte, zoals St. Bruno in Calabrië belang stelde in het leven van St. Remigius en Guigo het leven van Hugo van Grenoble te boek stelde. Daarom moeten ook onze nakomelingen de geschiedschrijving blijven beoefenen¹¹³.

---

¹⁰⁹ *Vita S. Brunonis... commentariis variis... illustrata*, 115 vlg.

¹¹⁰ DE WAL, I, 2: « *Compileris Prologus ad Postritatem: ... Vos ergo si vixeritis intellectu historias utique amaretis... Hæc ad longum ex prædicto auctore describere placuit, ut nostris etiam omnem accusationem vel ansam calumniandi præriperem, qui nihil magis ex instituto suo facere se putant quam studia literarum contemnere et præcipue historiam et iam non modo ognuvi homines sed docti et eruditi. Certe antiqui Patres nostri ordinis institutores numquam studia prohibuerunt verum e contrario docuerunt solitudine posse maxime adiuvari et quot libros conscriberemus tot divini verbi præcones nobis faceremus.* »

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² DE WAL, I, 1^v: « *Laudo studium vestrum quod ex evolvendis annalibus et antiquitatibus ordinis tam diligentem operam ponatis. Incredibile est enim quantum momentum habeat res ista quando frigide fit ad acuendam virtutem. Nescio an umquam ex ullo exercitio maiorem hauserim fervorem... quam ex fratrum nostrum præcedentium memoria...* »

¹¹³ DE WAL, IV, 3: « *Huius sancti Patris nostri dignos filios rursus et vehementius rogo ut historie curam habeant... Quidquid est ergo quod simplicitati ordinis adversetur et iam nihil scriptis mandatur nisi ignavia nostra... Dico ignaviam nostram prætereundere velamen simplicitatis et humilitatis quasi a proposito nostro alienum sit facta maiorum memoriae aut litteris mandare cum videamus vitas Patrum et Eremitarum... esse conscriptas, et S.P.N. Brunonem ex Gallis requisivisse S. Remigii, necnon in extremis constatutum convocatis fratribus suis ab ipsa infantia singulas ætates suas replicasse et totius temporis sui cursum scientia et sententia*

In die overtuiging had ook Gerardus Eligii aan het leven van Bruno een erudiet commentaar toegevoegd opdat het meer vatbaar zou zijn voor veeleisende geesten en de geschiedenis der Orde degelijker belicht zou worden¹¹⁴.

Zo werd het nut van de kartuizergeschiedenis door de historici bevestigd en gepropageerd. Maar de Wal zou verder gaan en zoekt in het voorbeeld van Surius de verantwoording voor de *exteriora* die hij in het laatste deel van zijn *Collectaneum* behandelde¹¹⁵. Hiermee wilde hij een bijdrage leveren tot de geschiedenis van zijn tijd, ook tot nut van de leken, die steeds belangrijke inlichtingen hadden gevonden in kloosterarchieven¹¹⁶.

p. 72.

Op dit punt van zaken weet de Wal en erkent hij zijn partijdigheid. Soms voelt hij aan dat hij kwetsend kan zijn en voegt aan deze bladzijden toe dat men ze kan samenplakken, zo men het beter oordeelt¹¹⁷.

Wat echter van meer belang is: hoe werd de klooster- en ordegeschiedenis opgevat?

Het was in deze XVIIde eeuw dat het «anastasis»-wonder, dat over de roeping van Bruno zou beslist hebben, voor het eerst in twijfel getrokken werd. Pap. Masson, in zijn *libr. III annalium Francorum*, loochende dit buitengewone voorval¹¹⁸. Cæsar Baronius maakte er geen melding van in zijn *Annales*. Dat alles zette onze historiografen aan het werk om het «anastasis»-wonder te verdedigen.

Het ergste waren de kartuizers getroffen door de «nalatigheid» van Baronius. Arnold Havens, die in 1605, toen het laatste deel van de *Annales* verscheen, prior was te Gent, schijnt daarover in briefwisseling geweest te zijn met Baronius. Deze zou toegezegd hebben het wonder bij een volgende uitgave in te lassen¹¹⁹.

p. 73.

Anderen hadden graag gezien dat Baronius de brief van Bruno aan Raoul le Verd had opgenomen om de grond van zijn bekering aan te duiden: dit zou hun opvatting - dat men namelijk niet moest steunen op een wonder - versterken, terwijl men zich nu niet op het gezag van de grote historicus kon beroepen¹²⁰. Deze brief was, volgens P. Michielsen, een monnik

---

~~dignum proclamasse. Item R.P. Guigonem legislatorem nostrum vitam S. Hugonis Gratianopolitani conscripsisse.~~»

¹¹⁴ Vita S. Brunonis... commentatore Suriano, 80.

¹¹⁵ Cfr. L. SURIUS, *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum 1500-1564*.

¹¹⁶ DE WAL, IV, 3^V: «...propterea me omnium debitorem feci et secularibus etiam prodesse studui; nusquam historici maiorem messem colligunt quam archivis monasteriorum in quibus rerum monumenta et fidelius scribuntur et melius custodiuntur.»

¹¹⁷ DE WAL, IV, 15^V-16: de Wal behandelde hier «la guerre du Gicotte», in 1619 toen Spinola de stad Brussel moest intrekken om de weigering van de taks op het bier: de Wal, die overtuigd Spaansgezind is, zegt duidelijk zijn mening en verschuldigt zich hierover: «Lector benevolus dabit mihi veniam si de ea re liberius scribam quandoquidam privatum intra parietes cellæ vel monasterii mea scripta contineam... Cui minus ista placebunt, poterit has duas paginas sibi invicem conglutinare.»

¹¹⁸ P. MASSON, *Annalium libri IV quibus res gestæ Francorum explicantur*, 1595, 232.

¹¹⁹ PETRUS MALLANTS, *Het leven, deughden, mirakelen ende gratien vanden heylighen Patriarch Bruno...*, Antwerpen, 1673, 83. De aangeduide brief, die verloren was, moest als bewijs dienen voor de authenticiteit van het wonder.

¹²⁰ BRUSSEL, *Kon. bibl.*, hs 16619-16637, f.185: «...De veritate historiae damnati quid melius sentiam et scribam incertum habeo cum eam reicere vel impugnare, sit pugnare contra totius Ordinis traditionem. Illud extra controversiam esse autumno quod tibi ex epistola S.P.N. Brunonis ad Radulphum suggero, ubi insinuat se, S.P. cum sociis suis vovisse ingressum religionis. Verba eius sunt ad Radulphum: 'Reminis-citur quippe dilectio tua cum ego et tu... fervor evanuit etc' Ex eis et sequentibus (si autentica est epist) clarescit quid occasionem

die in 1634 te St.-Maartensbos verbleef, een voldoende verklaring van Bruno's roeping. Een wonder daarbij scheen eerder overbodig¹²¹.

Gerardus Eligii scheen deze overtuiging niet toegedaan. Hij beroept zich op de gehele kartuizertraditie, wat voor ons weinig overtuigend kan klinken¹²². De brief van Bruno aan Raoul le Verd werd door hem niet opgenomen, hoewel hij hem kende¹²³. Petrus de Wal zelf schijnt geen stelling te nemen in het debat.

p. 74.

De opvatting van de geschiedschrijving blijkt overigens nog vast te liggen in het stichtende genre. Het levensverhaal van Joost van Schoonhoven is hiervoor een duidelijk bewijs. Het succes van deze literatuur is er niet minder om. Uit een brief van Th. Petreius aan de Wal blijkt het enthousiasme: de meest literaire lofredede werd het hoogst geprezen en de Wal werd gelukgewenst met een briefje van Erycius Puteanus dat de uitgave voorafging: hierdoor zou zijn naam onsterfelijk worden¹²⁴. Hoewel men het leven van Joost van Schoonhoven in de kartuis van Delft kent en op de hoogte is van zijn woelingen in het convent tegen zijn oversten, rept men hierover geen woord in de beschrijving van zijn kloosterleven. In 1571 immers kreeg Joost een vermaning van het generale kapittel dat, zo hij niet ophield te twisten met zijn prior en zo hij zich nog langer mengde in de tijdelijke zaken van het convent, hij zou verplaatst worden en onder zware tucht gesteld¹²⁵. Toen het volgende jaar de geruchten kwamen van de marteldood van de monniken van Roermond en het klooster van Delft verwoest werd, terwijl de kloosterlingen in de stad woonden, wilde Joost naar zijn broer vluchten in Gouda. Maar spijs zijn wereldkleedij was het tijdens deze vlucht dat hij de marteldood onderging¹²⁶. Al deze feiten zijn gekend door de Wal en Gerard Eligii.

---

dederit conversionis S.P.N. et quare monachicum habitum susceperit. Patet quo-que quomodo biennium a prima conversione in vita eius apud Surium intercessisse legatur, et in hac Epist. eius propter Fulcii discessum, divinum amorem elanguisse ad tempus apparet, non in ipso quidem sed in sociis P. Posset (fateor) hæc aliquid ad historiam damnati torquere. Ut post apparitione eiusdem damnati hæc contegisse vellet ut clarum fit ex vitæ descriptione ubi convenerunt socii et sodales S.P.N. tractaturi de electione vitæ monasticæ. Verum non aliam suæ conversiones oportet dare causam quam ipse dedit; et satis prægnans est etiam sine ipso prodigio doctoris damnati ut per se cuivis legenti innotexit. Mihi ausim persuadere si ipsa hæc epistola a D. Baronius visa fuisset cum nullam conversionis eius causam tradat adsumpsisset, cum fuit verba ipsius sancti; a quibus sibi minime recedendum arbitratus fuisse Hæc obiter et succinte exaro prout occurebant. Liberum tibi sentire melioremque amplecti partem. »

¹²¹ Vita S. Brunonis...commentatore Suriano , 104-106.

¹²² Ibid. , 203.

¹²³ ?

¹²⁴ BRUSSEL, *Kon. bibl.* , hs., 11619-37, f.189: Brief van Petreius aan de Wal, 4 Nov. 1629 vanuit Roermond. Na een woord over de dood van Rosweyde [5 Oct. 1629] en over het werk van Jan vander Heyden, vervolgt hij: « *Cæterum vix credes mihi Pater, quanta cum voluptate et ædificatione hic ad mensam legatur vita B.P. nostri Iudoci Delphensis numquam Ruremundensibus huc usque visa. Accidit autem percommode ut pridie quam Bruxellensis ille adolecens professionem hic fecerat, in refectorio legi curarem doctissimam Parænesim quæ ibidem reperitue p. 22 volens hac ratione consultum Priori nostro ne haberet necesse proluxa aliqua conscribenda oratione se ipsum gravare et conventum tædio afficere. Quin et hoc etiam placuit, quod magnus ille Lovaniensis Licæi orator D. Erycius Puteanus, tam eleganti epistola Wallium exornaverit suum eumque omni posteritate notum fecerit... »*

¹²⁵ DE WAL, II, 122^v: Cartæ capituli generalis 1571: « *D. Judocus Goudanus sacrista domus Delphensis monetur ut curet pacifice cum suo priore vivere et non se intrmittere rebus temporalibus nisi requisitus a suo priore, alioquin emittatur ad aliam domum sub gravi disciplina.* »

¹²⁶ ID., II, 128-130 geeft copie van de brieven van Wenceslaus Plenevalux, profes van Delft, die te Zeelhem verbleef. de Wal schrijft zeer nuchter: « *His Geusiorum successibus et crudelitibus perterritus v. Pater D. Judocus Cornelii van Schoonhoven sacrista Cartusiæ Delphensis fugam arripere tentans periculum incurrit quod metuebat... »*

p. 75.

De eerste noteerde ze in zijn *Collectaneum* en tracht dan toch een verklaring te vinden, die de marteldood ten slotte heldhaftig maakt¹²⁷ maar de levensbeschrijving door Gerardus Eligii kent maar één opgang: het kloosterleven moest uitmonden in het martelaarschap.

Het is een bewust terzij laten van de feiten; een opvatting die toen meer verspreid was: historie en stichting liepen doorheen. Op dit punt was Gerardus Eligii ten andere geheel in de school van Erycius Puteanus¹²⁸. De gebeurtenissen en feiten, die gegeven worden zijn juist. Zij dienen nochtans enkel om een moralistische interpretatie voor te brengen.

p. 76.

Van gans andere aard is de huiskroniek of het *Collectaneum* van de Wal. De uiterlijke feiten, oorlogen en staatkundige verwickelingen worden steeds gezien van uit een beslist Spaans standpunt. In zover zij niet afgeschreven zijn van reeds bestaande werken¹²⁹ kunnen zij een bijdrage leveren voor de stadsgeschiedenis van Brussel¹³⁰. Het feitenmateriaal bij de Wal is niet literair bewerkt, enkel hier en daar toegelicht en gecommentarieerd. Hierdoor wordt dit vierdelig *Collectaneum* een opeenstapeling van bronnenmateriaal. De reeds vermelde pater Michiels, vicaris te St.-Maartensbos vond de arbeid van de Wal de meest interessante bijdrage voor een algemeen *Chronicon* van de orde, dat hij nog wenste te zien¹³¹.

---

¹²⁷ DE WAL, II, 122^v-123: na copie van de vermaning van 1571, schrijft de kartuizer: « *Mirabitur non ne-mo me ista scripto prodero de uno martyre, cuius vitam et mortis certanem maxime studui ut in lucem emittere D. Gerardus noster sed sapientis est non mirari si homines cuiuscumque propositi sunt interdum labantur et peccant...* »

¹²⁸ TH. SIMAR, Etude sur Erycius Puteanus [1574-1646], 164-65: « Le moraliste suit toujours l'historien. C'est pourquoi accompagne et gêne trop souvent l'historien... Pour lui écrire l'histoire, c'est recueillir des faits dont l'ensemble dégage l'une ou l'autre instruction pratique... dans les monographies, notre historien prendra un ton d'éloge que la rhétorique enflera jusqu'au panégyrique... »

¹²⁹ Wanneer hij in 1634 ophield met zijn kroniek, dan geeft hij als reden dat hij meer verwachtte van andere auteurs: « *Per biennium intermisi hoc scribendi opus expectans ab externis auctoribus plura adiumenta...* »

¹³⁰ Vooral A. HENNE-A. WAUTERS, *Histoire de Bruxelles*, III, maken veel gebruik van de Wal.

¹³¹ BRUSSEL, *Kon. bibl.*, hs., 11616, f.220: « *...Studium tuum indefessaque in emendis ordinis nostri antiquitatibus industria quam maxime probatur mihi merito ab omnibus collaudari suspicique exantlavit in hac provincia, qui tecum comparanda foret. Utinam in diebus nostris videre tandem mereamur Chronicon Universale rerum mirabilium ordinis nostri ad consolationem, instructionem, imitationem omnium nostrum. Unde non minimum laudis accederet ordini ab Ecclesia et Christifidelibus.* » Brief aan de Wal 16 Mei 1637.

p. 77.

TWEEDE DEEL

DE KARTUIZERS TE SCHEUT EN HUN RESTAURATIE BINNEN BRUSSEL

[XV - XVII eeuw]

P. 78.

De kartuizers vestigden zich in 1456 te Scheut [Anderlecht] nabij een nieuw opgekomen bedevaartsoord ter ere van Onze Lieve Vrouw van Gratie. Het initiatief ging uit van de stad Brussel, zij gaf de eerste fundatiegoederen en legde aan het nieuwe convent de beperkende voorwaarden op. Het kapittel van de Sint-Pieterskerk te Anderlecht wilde eveneens haar rechten vrijwaren ten overstaan van de Kartuizers.

De grote bekommernis van de monniken was de materiële huisvesting. Ondergebracht in voorlopige gebouwen zouden zij de ruim 125 jaren van hun verblijf aldaar besteden aan de materiële uitbouw van het convent. Daarnaast trachten zij een evenwicht te bewaren tussen het groeiende aantal kloosterlingen en de inkomsten, die geïnd werden op de domeinen en renten. Doorheen de jaren waren die vermeerderd en beter georganiseerd. De bouw zelf, evenals het kunstig meubilair was afhankelijk van giften, die nimmer ontbraken.

Ondertussen beleefde een monniksgemeenschap haar regel, die de atmosfeer in het convent bepaalde. Er is verschil waar te nemen bij de kartuizers uit de XVde eeuw en deze van de latere periode, en tevens een continuïteit. De laatmiddeleeuwse kartuizers recruteerden vooral uit het milieu van universitair geschoolden en hogere burgerij.

De opkomst van het humanisme vond hier een vruchtbare voedingsbodem: aan de studie, die zich vroeger beperkte tot het kopiëren van handschriften werden nieuwe horizonten geopend, wat vooral gesteund werd door de vorsten en edelen, die het klooster met hun bezoeken en giften vereerden.

p. 79.

Nochtans werd in het midden van de XVIde eeuw een verval merkbaar, door tekort aan eigen recrutering. De kloosterbevolking werd aangevuld door vreemde monniken. Hoewel in de jaren voor de beeldenstorm te Scheut [1579-80] een kentering was gekolen, had de toen-malige prior Christiaan Noutz de tijd niet meer deze vernieuwing uit te bouwen. Hem reste slechts de leiding op zich te nemen van een gemeenschap die door godsdiensttwisten verspreid werd. Sterk gehavend, waagde het convent in 1586, na de overgave van Brussel aan Parma, een poging om zich te reorganiseren binnen de stadsmuren. Dank zij de Spaanse gelden kon een nieuw klooster opgebouwd worden. In de XVIIe eeuw zou de intrede van enkele begaafde lieden hun enige naam bezorgen.

HOOFSTUK I

DE STICHTING VAN HET KLOOSTER.

§1. Het genadeoord van O.L.Vrouw te Scheut.

Ontstaan en bouw van de kapel.

§2. De komst der Kartuizers.

- a. De stad Brussel als kloosterstichtster.
- b. De voorwaarden der Kartuizers.
- c. De voorgestelde oplossing.
  1. De overdracht van de goederen der Zakbroeders.
  2. De veertien voorwaarden.
- d. De eerste monniken te Scheut.
  1. Het voorlopige klooster.
  2. De komst van de monniken.
  3. Het leven in het beginnende convent.
- e. Het accoord met het kapittel van Anderlecht.

Rond 1449 was te Scheut bij Brussel een nieuw genadeoord opgekomen dat, na enige aarzeling vanwege de bisschop van Kamerijk, niet verboden werd.

De stadsmagistraat stelde belang in deze uiting van vroomheid: zij zorgde voor het beheer van de offergaven en bouwde daarmee een kapel. Om de plaats te hoeden, zowel als om haar toekomst te verzekeren wilde men de kapel overmaken aan een orde, die de zorg ervan op zich wilde nemen.

De voorkeur ging naar de kartuizers, omdat zij aan de Amman en de stadssecretaris van Brussel bekend waren in de persoon van Hendrik van Loen, prior te Herne.

Voor de stichting tot stand kon komen, moesten heel wat moeilijkheden uit de weg geruimd worden: de stad, die het initiatief nam, de kartuizerorde en het kapittel van Anderlecht stelden allen hun voorwaarden.

In 1456 werd de kleine kloostergemeente opgericht; in 1458 door de paus goedgekeurd en in de orde geïncorporeerd.

§1. Het genadeoord van O.L.Vrouw te Scheut.

De heirweg van Brussel naar Dilbeek doorkruist, op enkele kilometers van de stad, hoger gelegen landerijen: de Hoge Kouter, *Hooghe Couter*. Dit gebied lag op de grens van de parochies Anderlecht en Molenbeek. De processie, die op de Kruisdagen van de Sint-

Pieterskerk te Anderlecht door de velden trok, hield er nabij de *Scheutboom* een halte. Dit was reden waarom deze plaats *ten Elterken*, ten altare, werd genoemd¹³².

In de geschiedenis van Brussel was de Hoge Kouter bekend door de slag die Lodewijk van Male tegen het Brabantse leger in dienst van Johanna, hertogin van Brabant, leverde op 17 Augustus 1356¹³³. Graag zullen de latere kroniekschrijvers het ontstaan van het Mariaoord en de stichting van het kartuizerconvent hiermede in verband brengen¹³⁴. Maar die uitweidingen behoren tot de literai-

p. 82.

re opsmuk van de XVde eeuwse geschiedschrijving. Het dekt overigens een eenvoudig gebeuren, dat leidde tot de ontwikkeling van de Mariadevotie aldaar.

Evenals de auteurs in hun verhaal zich schikten naar de mode van de tijd, kledde de getuigen waarbij Adriaan Dullaert en prior Voet te rade gingen, hun gezegden in een naïeve wonderzucht.

De feiten beperken zich tot het volgende.

Tegenover de Scheutboom, aan de Noordkant van de baan, lag een strook grond, die weinig of nooit bewerkt werd, omdat het grote perceel aan de overzijde van de weg gelegen was¹³⁵. Het werd een rustplaats voor de reizigers evenals voor de schaapherder Pieter van Assche uit Moortebeke. Rond 1443 besloot deze daar een lindeboom en enkele hagedoornstruiken te planten om er een aangenamer zitje te krijgen. In zijn vrome gemoedgesteltnis kocht hij een eenvoudig Mariabeeldje voor drie penningen en hing dit aan de groeiende linde. Om de devotie van de voorbijgangers op te wekken, stelde hij het in een boomstronk achter traliewerk en plaatste het zo tussen de hagedoorn. Zijn devotie was een voorbeeld voor vrienden en om-woners, die kaarsen en andere gaven offerden. Met deze mensen vatte hij uiteindelijk het plan op, de tronk met het beeldje onder een afdak te plaatsen¹³⁶.

p. 83.

Pieter van Assche bereikte ten volle zijn doel: de Lieve Vrouw werd populair bij de men-sen uit de streek en bij de reizigers, die haar ver buiten Brabant bekend maakten.

Omstreeks 1449 nam de godsvrucht zo'n omvang aan, dat men niet aarzelde aan O.L. Vrouw van Scheut wonderen toe te schrijven. Dit maakte de aandacht gaande van het Boergondische Hof, vooral van Hertogin Isabella van Portugal en van Karel, graaf van Charolais¹³⁷.

De doorbraak van de nieuwe devotie had plaats op Pinksteren 1449. De stijgende roep van wonderdadigheid was hieraan niet vreemd. Maar vooral de visioenen die Pieter van Assche bij dag en bij nacht beweerde te hebben, maakten indruk op de volksverbeelding. Pieter zag meermaals op de plaats van Scheut een licht, dat overdag nog sterker was dan de

---

¹³² A. DULLAERT, f.3^V [*ASHB*, IV, 88]; VOET-TOURNEUR, f.9^{f-v}. Ook de processie werd onder naam *de Elterken* aangeduid. Cfr. KIEKENS, *Pierre de Thimo*, in *Ann. Ac. royale d'Arch. de Belg.*, L, 86. Voor de ligging, zie ARA, *Kaarten en plannen*, 2014, kaart 8.

¹³³ A. HENNE - A. WAUTERS, *Histoire de Bruxelles*, I, 117.

¹³⁴ A. DULLAERT, f.27^V [*ASHB*, IV, 117]; VOET-TOURNEUR, f.9^V-10.

¹³⁵ VOET-TOURNEUR, f.10.

¹³⁶ ID., f.11.

¹³⁷ VOET-TOURNEUR, f.13: « na verhaal van een wonder in 1449 besluit Voet: « *Quod audiens Ducissa Brabantie Isabella puellam videre voluit ac deinceps magnam devotionem sed et filium eius Carolus et alii curialiste ad nostram Dominam de gratia habere ceperunt.* »

zon. Dit verklaarde hij aan Egidius Ots, zijn vriend, en aan zijn vrouw als deze hem 's nachts wilde beletten naar het beeld te gaan¹³⁸. Toen het bekend geworden was, dat hij in de Pinsternacht weer wondere lichten rond het beeld had gezien, was

p. 84.

de volkstoeloop de volgende dagen zeer groot. Scheut had zijn plaats veroverd in de vroomheid van Brabant en ommelanden¹³⁹.

De Amman van Brussel, Jan van Edingen, kamerheer van hertog Filips, maakte de stadsraad er op attent, dat men de geofferde gelden in veiligheid moest brengen tot nadere beslissing. Pieter Pauwels werd daarmee belast¹⁴⁰.

Maar zo eenvoudig werd de nieuwe bedevaartplaats door de kerkelijke overheid niet aanvaard. De bisschop van Kamerijk, Jan van Boergondië, die toen te Brussel resideerde, had zelfs het plan opgevat er beslist een einde aan te maken en het beeld aan de kerk van Anderlecht te schenken; men had hier immers te doen met een spontane devotieuiting op ongewijde grond. De officiaal te Brussel, Jan Roelofs, wist dit te beletten¹⁴¹.

Een onderzoek had plaats omtrent de waarachtigheid van de vele wondere feiten, die over het nieuwe genadeoord verteld werden. Hieraan namen deel, als afgevaardigden van de bisschop van Kamerijk, Cornelius Proper, proost van het kapittel der bisschopsstad, Paulus de Ruet, *doctor utriusque iuris*, vicaris van Jan van Boergondië, kanunnik Jan van Lier van het Anderlechtse kapittel, en Alexander van Beringen, plebaan van sint Goedel. Hieraan werden toegevoegd de prior en de lector van de O.L. Vrouwebroeders in wier kloosterrefter de zittingen gehouden werden, namelijk Jan van

p. 85.

der Heyden en Jan de Bruyne¹⁴². Vanwege de hertog, Arnold van Pede en Simon de Harbays¹⁴³ uit zijn gewone raad. De stad vaardigde, naast een schepen, haar secretaris Adriaan Dullaert af, die later een en ander openbaar zou maken¹⁴⁴. Na een grondig getuigenverhoor kwam men tot het besluit, dat geen van de opgehaalde feiten als wonderen kon gelden¹⁴⁵. Niettemin zullen zowel Dullaert als prior Voet sommige gevallen en gebeurtenissen blijven vastknopen aan droom-gezichten en bovennatuurlijke tussenkomst: zo b.v. de naam O.L. Vrouw van Gratie¹⁴⁶.

Ook de bedevaart werd niet verboden, en de aantrekkingskracht bleef groot. Na overleg tussen de Amman en de stadsraad wordt besloten de gelden te gebruiken voor de

---

¹³⁸ VOET-TOURNEUR, f.11: «*In tantum etiam idem Petrus dicto loco ex devotione officiebatur quod sepe media nocte surrexit de latere uxoris sue dormientis volentis eum retrahere. Cui dixit: Oportet me illuc ire et tunc et etiam in die quandoque dixit se vidisse multa luminaria ac tantam lucem quod quodammodo diei claritatem vincere ac superare videretur.*»

¹³⁹ A.DULLAERT, f.5 [ASHB. , IV, 90]; VOET-TOURNEUR, f.11.

¹⁴⁰ VOET-TOURNEUR, f.12. Wij ontmoeten een Petrus Pauwels, zoon van Martien Pauwels als grondeigenaar in 1457 [ARA, *Chartarium Scheut*, nr 11570].

¹⁴¹ A. DULLAERT, f.^v [ASHB. ,IV, 931].

¹⁴² BRUGGE, *Archief Carmelietenklooster, Carmelus Bruxellensis Fratrumque quos pietate conspicuos dignitate inclytos, Doctrina eximios... chronotaxis, vitaque functorum necrologium* : 1448-1453 Jan de Merica prior van de Brusselse Carmel. Jan de Bruyne, S.Th. Lic. fungeerde als *lector*. ARA, *Kerk. arch.*, 11545 vermeldt Jan der Heyden.

¹⁴³ *Epitaphium in [CRISTYN], Basilica Brux.*, II, 46.

¹⁴⁴ A. DULLAERT, f.8 [ASHB. , IV, 93-94].

¹⁴⁵ ID., f.8^v [ASHB. , IV, 94].

¹⁴⁶ ID., f.8^v [ASHB. , IV, 94-95]; VOET-TOURNEUR, f.12^v-13 wist hieraan nog enkele toevalligheden toe te voegen.

bouw van een ruime kapel. Twee burgers van de stad Brussel, Jan Cambier en Egidius van Dielbeke werden aangesteld tot beheerders. Zij behoorden tot de ambacht der smeden en tot de sint Jansnatie¹⁴⁷. Omstreeks sint Laurentius [10 Aug.] van dat jaar werd er Herman Moeyenson of Anderlecht aan toegevoegd, die in de buurt woonde

p. 86.

en gemakkelijker toezicht op het werk kon houden¹⁴⁸.

De eerste steenlegging door Karel, graaf van Charolais, had plaats op 21 Februari 1450. ~~Deze dag werd op een draagbaar altaar onder een afdak een heilige Mis gecelebreerd~~¹⁴⁹.

Het eerste werk van de beheerders was het verwerven van de grond waarop men de kapel wilde bouwen in vervanging van het vroegere afdakje. Hierbij waren meerdere eigenaars betrokken. Het beheer slaagde hierin geleidelijk. Maar het hinderde de bouw niet. Want, vol-gens de schepenakte van 22 Juli 1450, zou Jan Cambier, ten nutte van de kapel van O.L.Vrouw van Gratie een perceel aankopen van Gherem Happaert, « dat bemeert is tonser Vrouwen van graciën...commende...op eenen voet na des sacramentshuysse inder capellen voorscreven »¹⁵⁰.

Op 5 December 1453 verkoopt het gasthuis Sint Kristoffel op de Ruisbroek te Brussel zijn domein aldaar met toestemming van de voogden en de stad: drie en een halve dagwand, warop de kapel

p. 87.

reeds ten dele gebouwd is en waar ook de heerweg doorheen loopt¹⁵¹. Een half jaar later stonden de kinderen van wijlen Gherem Happaert, Jan en Gherelm, nog een perceel af van drie dagwand en 25 roeden aan de voornoemde beheerder. Ook dit was gelegen « ter stat geheeten ten scote biden elterken...op die welke drie dachwant ende xxv roeden voorscreven die capelle van onser liever vrouwen van graciën gheseet ende gemaect es...¹⁵² ».

De kapel lijkt voltooid in de zomer 1451. Het ging waarschijnlijk niet zonder moeilijkheden gepaard. In het najaar van 1450, toen de muren reeds opgetrokken waren werd het werk een hele tijd stil gelegd. Sinds Juni 1450 werd de voorlopige kapel in gebruik genomen en enkele malen in de week werd er gecelebreerd op een draagbaar altaar. Dit vermeerderde het aantal bedevaarders waaronder hovelingen. De offergaven stonden van dan af onder sterker toezicht¹⁵³. In het begin van de Vasten 1451 bezocht aartsbisschop Jan .....

---

¹⁴⁷ Jan Cambier uit de sint Jansnatie ontmoeten wij als schepen te Brussel, en in 1455 als raadsheer. Cfr. ARA, *Kerk. arch. Cartularium Scheut*, nr 11570, 9 Aug. 1455.

¹⁴⁸ Herman Moeyenson of Anderlecht, had bezittingen te Anderlecht. Een grondverhandeling van zijnentwege vindt men in het archief van Anderlechtse kapittel [gedeponeerd in het Erasmusmuseum te Anderlecht], oorkonden 179 en 180, 6 Maart 1442. Hierin wordt Herman vernoemd met zijn broer Claes Moyenson, kinderen van « Jan Moyensone dien men hiet Anderlecht ».

¹⁴⁹ ~~VOET-TOURNEUR, f.14^v~~.

¹⁵⁰ ARA, *Kerk. arch.*, 11589. *Cartularium*, f. XXXVI^v - XXXVII: « *Sequitur littera de una pecia terre supra quam capella et prima edificia monasterrii constructa sunt pro parte* ».

¹⁵¹ ARA, *Kerk. arch.*, 11589, f. XXXVII^{r-v}: « *...ad opus cappelle iam dicta tria et dimidia iornalia terre parum plus vel minus supra quam terram dicta capella pro parte ium constructa exstitit, prout ipsa bona sita sunt apud mortenbeke desuper locum dictum ten Schote, per cuius medium vicus dictus de herwech transiit.* »

¹⁵² *Ibid.*, f. XXXVII - XXXVIII.

¹⁵³ ARA, *Kerk. arch.*, 11590. *Liber tertius de privilegiis*, f. II-III: « *Datum bruxelle sub sigillo nostro anno Domini M^oCCCC^o imo mensis Junii die XXVII^a.* »

Juvenalis van Reims het bedoord. Hij verleende aan de bedevaarders, die bijdroegen tot de voltooiing en de verfraaiing van de kapel, op bepaalde

p. 88.

feestdagen een aflat van veertig dagen¹⁵⁴.

Rond 1454 werden de werkzaamheden beëindigd, door het bouwen van een muur van ongeveer 100 stadiën lang, zoals een kerkhofmuur rond de dorpskerk. Hierin werden de laatst verworven gronden betrokken¹⁵⁵.

De meest opgemerkte versiering van de kapel waren wel de brandglasramen. Adriaan Dullaert deelt de reeks van schenkers mede, wat tevens een inzicht geeft in de vriendenkring van het bedevaartsoord. Deze blijkt zeer hoogstaand. De reeks begint met Karel, graaf van Charolais, zoon van Filips van Boergondië. Daarop volgt de Amman Jan van Edingen, die als hoveling de Dauphin van Frankrijk Lodewijk en hertog Filips wist te interesseren¹⁵⁶. Andere weldoeners zijn raadsheer Jan van Potires, heer van Archy, een edelman uit het gevolg van hertogin Isabella van Portugal en Petrus de Villa, een Piemonteese ridder. Naast de adel droeg ook de burgerij bij tot de verfraaiing. Vooral Monfraad Alaert wordt door Dullaert opgemerkt. Deze procurator generaal van hertog Filips voor Vlaanderen schonk buiten het raam ook nog kleinodien

p. 89.

en een purper gewaad. Dullaert, een vriend van Alaert, met wien hij de Parijse hogeschool had bezocht, was wellicht de promotor van deze schenking, Willem de Pape uit een adellijke geslacht van de stad, Jan Blanckaert en ten slotte Jan Cambier zelf, die hoogstaand en geletterd was en beheerder van de kapel¹⁵⁷.

Verschillende dankbare pelgrims gaven er gewicht in was of edel metaal: later bij de oprichting van het klooster verkocht men enkele kostbare ex-voto's¹⁵⁸. De pastoor van Itterbeke schonk de gelden om een schilderij te laten maken van O.L.Vrouw, dat tussen twee kolommetjes buiten aan de Zuidmuur werd vastgehecht. Hij liet een onderschrift maken : O.L. Vrouw van Gratie te Scheut¹⁵⁹.

De omgeving op de Hoge Kouter veranderde stilaan. Het werd gebruik dat verschillende zieken negen dagen achtereen de kapel bezochten. Dit bracht een aantal gasthoven mee, waarschijnlijk zeer primitief opgetrokken. Zij werden allemaal gesloopt, op één na, toen de kartuizerij werd gebouwd¹⁶⁰. En ook dat éne gasthof was nog in hout. Sommige bedevaarders sliepen in tenten. De meer begoeden hielpen de armen voeden.

---

¹⁵⁴ ARA, Kerk. arch. , 11590, f.III^{r-v}: « ...datum bruxelle sub sigillo nro anno dmi millesimo quandringsesimo quinquagesimo mensis Aprilis die decima sexta. » ; Origineel: ARA, Chartarium Scheut, 11569, nr.

¹⁵⁵ A.DULLAERT, f.11: « *Quod... factum est et completum cum huiusmodi capella de albis et duris excisis lapidibus ibidem cum spisso et rotundo muro longitudinis in sua rotunditate fere centum studiorum...sit constructa.* »; VOET-TOURNEUR, f.15: « *Quibus terris circa capellam eandem in modum cimiterii murus ad altitudinem VI vel VII pedum constructus fuit pro levi structura facienda ad expectandum pro magis competenti in futuum facienda.* »

¹⁵⁶ Jan van Edingen, heer van Kestergate en burggraaf van Grimbergen trad in 1420 in dienst van Filips de Goede die hem achtereenvolgens tot kamerheer, Amman van Brussel, en hotelmeester benoemde. Deze functies vervulde hij onder Karel de Stoute. Cfr. J. BORGNET, *Le livre des chroniques de Brabant*, in, C.R. *Séances de la CRH*, 2de reeks, VIII, 355, 361.

¹⁵⁷ A. DULLAERT, f.11-13^v [ASHB, IV, 98-100].

¹⁵⁸ VOET-TOURNEUR, f.13.

¹⁵⁹ ID. f.12^v.

¹⁶⁰ ARA, Kerk. arch. , nr 11915: *Registrum procuratoris*, 1466: de werken voor het verplaatsen van het gasthof bij de aanleg van een nieuwe weg.

p. 90.

~~Deze zorg was nochtans opgedragen aan de toezichters over de offergaven¹⁶¹. Ook een kluisena-res verbleef bij de kapel: zuster Beatrijs uit Hulterlo, die door de hertogin onderhouden werd. Zij vertrok toen zij hoorde van de komst der kartuizers¹⁶².~~

§2. De komst der kartuizers.

De oprichting van de kartuizerij te Scheut was geen initiatief van de orde zelf. De stad Brussel bood de monniken aan zich op die plaats te vestigen. Een onontwarbare samenhang van religieuze en stoffelijke belangen speelde hierbij zijn rol. Om deze te waarborgen werkten de stichters een statuut uit dat als fundatiekeure kan gelden. Later ervoer men nog tegenstand van de parochiale rechtsmacht, die het Anderlechtse kapittel over Scheut bezat. Toen hierover ook een overeenkomst bereikt was, mocht men de stichting als voltrokken beschouwen.

A. De stad Brussel als kloosterstichster.

De talrijke offergaven bij de eerste volkstoeloop te Scheut

p. 91.

~~hadden geleid tot naijver tussen de *curatus* van Molenbeek, Maarten Steenberg¹⁶³, en deze van Anderlecht. De cumulant van beneficiën, Steenberg, aangetrokken door de talrijke offergaven, beweerde dat de kapel onder zijn rechtsmacht lag. Een onderzoek beslechtte de twist aangaande de rechtsmacht over Scheut ten voordele van Anderlecht¹⁶⁴. Maar reeds in 1454 luwde dit godsdienstig enthousiasme. De gevoelige vermindering van de offergaven schreef men toe aan de beroerde tijden, oorlog en sterfte¹⁶⁵. Tevreefs drong men aan bij de bisschop van Kamerijk, Jan van Boergondië, dat hij de toelating zou geven de kapel te consacreran; de luister die men dan de goddelijke diensten zou kunnen bijzetten, was een aantrekkingskracht voor het volk¹⁶⁶.~~

Blijkbaar uit éézelfde bezorgdheid opperden zowel de burgers als de verantwoordelijke voogden, - stadsbestuur en beheerders van de kapel, - het idee de kapel aan een religieuze orde toe te vertrouwen. Volgens ieders voorkeur stelde men namen voorop: Minderbroedersobser-vanten, Wilhelmiëten, of Brigitinnenmonialen. Sommige regulieren meenden het ogenblik guns-tig om voorstellen te doen. Een kruisheer verzekerde aan de stadsraad dat hij, met toestemming van de Paus, een convent van zijn orde zou

---

¹⁶¹ VOET TOURNEUR, f.14.

¹⁶² ?

¹⁶³ A. DULLAERT, f.6^{r-v} [ASHB, IV, 91-92]. Maarten Steenberg, secretaris bij de hertog Filips, werd door hem bevoorrecht met talrijke kerkelijke *beneficia*. Cfr. JONGKEES, *Staat en Kerk in Holland en Zeeland onder de Boergondische hertogen*, blz. 283.

¹⁶⁴ A. DULLAERT, f.6^v [ASHB., IV, 91]

¹⁶⁵ A. DULLAERT, f.15^f [ASHB., IV, 101]

¹⁶⁶ A. DULLAERT, f.15^r [ASHB., IV, 101]

p. 92.

kunnen oprichten te Scheut¹⁶⁷. De Cistercienser, Jan Smettenbier, Brusselse burger en monnik te Molinier¹⁶⁸, werd gepraamd door zijn vrienden ook een poging te wagen de kapel te verwerven met de bedoeling er een obsevantenklooster te stichten. Maar zowel het ene als het andere voor-stel werd afgeslagen¹⁶⁹.

Nu de gedachte aan een kloosterstichting doorgedrongen was, keken de Amman van Brussel, Jan van Edingen, en de stadssecretaris Adriaan Dullaert, uit naar de kartuizerorde, die hun voorkeur wegdroeg.

De eerste kende het klooster te Herne, waar hij meermaals vertoefde en bevriend was met de prior, Hendrik van Loen. De heren van Edingen, waarvan hij afstamde, waren trouwens de stichters van deze kartuis. Daarbij kende hij als hoveling en begunsteling van de hertog van Boergondië, diens genegenheid voor deze monniken¹⁷⁰.

p. 93.

Ook Dullaert was geen onbekende voor prior Hendrik van Loen. Samen hadden zij te Leuven in de Universiteitsraad gezeteld. Hij had er de prior gekend als *regens* van 't Varken, als rector in 1437, en professor aan de theologische faculteit¹⁷¹. Een kartuizerconvent had volgens hem veel voor op de andere orden. Minderbroedersobservanten zouden beroering brengen in de stad door hun twisten met de *fratres minores de communivita* die er reeds gevestigd waren. Nieuwe bedelmonniken waren overigens niet gewenst: de milddadigheid was ver zoek en het deel der bestaande bedelkloosters mocht niet verkleind worden door een nieuwe stichting. Voor monialen was het landelijk oord ongeschikt¹⁷².

~~Al deze redenen schenen bijval te vinden bij de personen die over de zaak aangesproken werden, namelijk Petrus de Thimo, de stadspensionaris¹⁷³, Jan de Mol¹⁷⁴, en de wethouder, Amelric Was¹⁷⁵, hierover ingelicht, vielen deze redenering bij.~~

---

¹⁶⁷ De Kruisheren beleefden toen beslist jaren van hoogbloei. De hervorming van de orde, begonnen in 1410, en de talrijke kloosterstichtingen werden grotendeels verwezenlijkt door Ministergeneraal Georgius van Brüggem [1452-1458]. Cfr. CHR. HERMANS, *Annales Canoniorum regularium S. Augustini ordinis s. Crucis*, I, 117.

¹⁶⁸ E. REUSSENS, *Matricule...*, 165[122], n. 32: *Anno quadragesimo mono: D. Johannes Smettebier, ordinis cisterciensis, Cam. dioc.*

¹⁶⁹ A. DULLAERT, f.15^v[*ASHB.*, IV, 102]; VOET-TOURNEUR, f.15^v: «*Similem etiam instantiam dicitur fecisse apud senatum eundem quidam ordinis Cisterciensis professus domus de Molinis civis Bruxellensis dns Johannes Smettenbier confisus in amicis suis quos habuit Bruxellis ut sibi eadem Capella cum suis pertinentiis donaretur ad construendum ibidem domum ordinis de observantia sed ut praecedens nil impetravit*».

¹⁷⁰ VOET-TOURNEUR, f.15^v: «*Videntes autem Ammanus et Senatus quod diversi religiosi instarent pro dicta Capella et loco ad construendum ibidem domum alicuius religionis ceperunt cogitare que domus seu religio magis conveniret tam loco illi quam etiam oppido et in eo habitantibus et cui amplius faverent et afficerentur. Et quia dictus Ammanus Bruxellensis dns Johannes de Angia alias de Kestergate mahnaum amorem et favorem gessit ad ordinem Cartusiensium tum es eo quod predecessores sui aut de parentela sua fundatores fuerunt domus Cartusiensis in Herniis iuxta Angiam tum quia in eadem domo que a dominio suo non multum distabat sepius conversatus fuerat et illorum religiosorum conversationem noverat, que sibi valde placebat. Ideo priorem dicte domus de Capella in Herniis ad se vocavit...*».

¹⁷¹ E. REUSSENS, *Doc. relatifs à l'univ. de Louvain*, I, 253; II, 68, 69.

¹⁷² A. DULLAERT, f.17^r[*ASHB.*, IV, 104].

¹⁷³ F.KIEKENS, *Pierre de Thimo...*, in, *Ann. Ac. roy. Arch. Belg.*, 49, 431-4., L, 57-213.

¹⁷⁴ Jan de Mol was een Brussels patriciër, aanverwant met Jan van Edingen. Cfr. A. WAUTERS, *Biogr. Nat.*, VI, 602.

¹⁷⁵ A. DULLAERT, f.17^r[*ASHB.*, IV, 104].

~~Een kloosterstichting werd immers door de stedelijke administratie in haar geheel ongaarne gezien. De religieuze conventen die bedeed werden met allerlei eigendommen en erfrenten, onttrokken dit kapitaal aan het economisch beheer van de stad: zij gingen~~

p. 94.

~~over in de dode hand. Dit bracht mee, dat de vrijstelling van belasting de stedelingen bezwaarde, vooral wanneer moest bijgedragen worden voor de *beden*~~¹⁷⁶.

~~Om de weerstand uit hoofde van deze punten niet te vroeg op te roepen en er tevens een oplossing voor te vinden, werden de besprekingen tot in 1455 geheim gehouden en tot de kar-tuizers en de hoger genoemde ingewijden beperkt~~¹⁷⁷. ~~Zodra zij echter voor de brede raad kwamen werd dan ook de economische zijde door sommige raadsheren dadelijk opgeworpen~~¹⁷⁸.

Er werden eerst geheime besprekingen aangeknoopt tussen de kartuizers en de ingewijde stedelingen. Men wilde de wrevel van de burgerij tegen de kloosterstichtingen, uit ekono-mische bezwaren, niet nodeloos opwekken¹⁷⁹.

De stedelijke administratie zag immers ongaarne dat religieuze conventen met eigen-dommen en erfrenten bedeed werden. Eens in de *dode hand* waren die onttrokken aan het eko-nomisch beheer van de stad. Moest men bijdragen tot de *beden* dan was het deel der burgers dubbel bezwaard wegens de vrijheid van belasting van de clerus¹⁸⁰. Deze opwerping bleef niet uit tijdens de bespreking in een publieke raadszitting¹⁸¹. De indieners van het voorstel hadden nochtans een tegenwicht. Niet alleen was het belang van de stad gewaarborgd, maar ook be-vorderd. Door de stichting van de kartuizerij hoopte men dat de hertog, en met hem zijn ganse hofhouding, daarin voldoening zouden vinden. Misschien verwachtte men een nog veelvuldiger verblijf van de Boergondiërs te Brussel. Dat dit voor de stad een zegen was, wist iedereen¹⁸². Of de kloosterstichting daar iets toe bijgedragen heeft, blijft een open vraag. De gunsten die de

p. 95.

kartuis van Scheut vanwege de Boergondiërs verwierf, zoals verder zal vermeld worden, wijzen op een werkelijke sympathie. Het argument in het pleidooi echter getuigt van de bezorgd-heid, die de stad aan de dag legde om de gunst van de hertog te behouden en te verstevigen. Te-vens kan men er ook uit besluiten, dat met de stichting van een kartuis meer bedoeld werd dan het veilig te stellen van het genadeoord. Zowel de Amman als de patricische wethouders wens-ten rond Brussel een klooster, waar zij thuis zouden zijn, « waar de goede lieden vander stad van bruessel ende andere troest ende raed van saken heurer sielen ende consciensien aengaande souden moigen halen »¹⁸³.

---

¹⁷⁶ KOERPERICH, *Les lois sur la main morte...*, blz. 27.

¹⁷⁷ A. DULLAERT, f.17^V [ASHB., IV, 105].

¹⁷⁸ ID., f.21^V [ASHB., IV, 109-110].

¹⁷⁹ A. DULLAERT, f.17^V [ASHB., IV, 105].

¹⁸⁰ KOERPERICH, *Les lois sur la main morte...*, blz. 27.

¹⁸¹ ID., f.21^V [ASHB., IV, 109-110].

¹⁸² ID., f.32: uit het relaas van de raadszitting van 22 Maart 1455: « ende oic want ons genedige heere de hertoge ende hertoginne die soe men vernempt boven alle ordenen de voirs. Religie in sunderlinge graciën ende weer-dicheden altijt hebben gehad, vele meer ende dicker huer Residentie binnen der voirs. stad van bruessel te houden plegen als zij in Brabant zijn dan tot anderen plaetsen... ». Cfr. BONENFANT, *Bruxelles et la maison de Bourgogne*, in, *Bruxelles au XVe siècle*, 21-32.

¹⁸³ A. DULLAERT, f.31^V. Uit het relaas van de raadszitting.

B. De voorwaarden van de Kartuziers.

Tijdens een eerste onderhoud tussen de Amman en prior Hendrik te Brussel werd al da-delijk klaar, dat de kartuizerwetgeving zware eisen stelde voor de stichting van een convent. De incorporatie van een dergelijk klooster vroeg kapitaal. De *statuta nova* [1358], die toen wet waren in de Orde, schreven voor dat het onderhoud van een prior en twaalf monniken moest gewaarborgd zijn. Dit sloot in: een woonst, die door haar afzondering voldeed aan de geest van de regel, en een dotatie die de dagelijkse uitgaven zou dekken. Waren de gebouwen nog niet klaar, dan moest men de no-

p. 96.

dige zekerheid hebben dat zij opgetrokken zouden worden¹⁸⁴. Te Scheut « was er weinig of geen begin, of schijn van deze fondsen », oordeelde prior Hendrik¹⁸⁵. Nochtans wilde hij niet wanhoopen aan de mogelijkheid een convent op te richten nabij Brussel. Terwijl de Amman met zijn raadgevers de zaak ter studie namen en de mogelijke plaats en dotatie na-gingen¹⁸⁶, pleegde van Loen overleg met de visitator van de ordeprovincie, *Picardia remotior*, Jacob Rubs, prior te Gent¹⁸⁷.

De nieuwe stichting interesseerde ten slotte niet alleen de stad, omwille van het verhoogde prestige dat zij ermee verwierf, maar ook de ganse kartuizerorde, die voordeel had een klooster te bezitten nabij een residentiestad van de hertog. Op dit ogenblik waren

p. 97.

de kartuizers slechts eigenaar van een huis in de Stuiverstraat, ~~waarbij door Egidius vanden Bergh een kapel was gebouwd tot eerherstel aan het H. Sacrament, dat daar door Joden onteerd was geworden. Bij testament had hij deze gebouwen overgemaakt aan de Antwerpse kartuizers van het Kiel. Zij werden beheerd door het Antwerpse klooster en de Grande Chartreuse.~~ Wegens de bouwvalligheid en waarschijnlijk ook om de allerhande moeilijkheden ~~die zich van het begin met het kapittel van sint Goedele hadden voorgedaan,~~ wilde men zich gaarne ontdoen van deze eigendom. Een stichting nabij Brussel was dus ook voor hen het bespreken waard¹⁸⁸.

De promoters van het kartuizerklooster zelf aarzelden niet desgevallend Scheut op te geven als plaats voor het nieuwe klooster. Bij een volgend onderhoud, waaraan nu ook

---

¹⁸⁴ *Statuta nova*, p. 2, c.V [editio Basel, 1515]: «*Et quia ex levi et indiscreta receptione domorum novarum minus sufficienter dotatarum et edificiis necessariis carentium ultra scandala et vituperia quod dolentes referimus nos tro ordini provenisse et deteriora in posterum provenire nisi salubre remedium apponatur non immerito formidamus, statuimus ut nulla domas recipiatur de cetero, nisi pro sustentatione prioris et duodecim monachorum ac pro aliis oneribus necessariis supportandis sufficientibus redditibus vel possessionibus assignatis et nisi in loco habili et honesto a cohabitatione hominum debite segregato nisi prius constructis sufficientibus edificiis, vel de construndis competenti et segura prehabita cautione...*».

¹⁸⁵ VOET-TOURNEUR, f.16^v: «*Inter cetera idem prior dicebat quod valde magna requiruntur expense pro nova domo ordinis Carthusiensis fundanda de quibus modicum vel nullum in dicto loco videbatur principium aut apparentia*».

¹⁸⁶ VOET-TOURNEUR, *Ibid.*: «*Et tempore hoc pendente avisarent secrete predicti amici de loco, modo, forma et ordinatione dicti futuri monasterii et de annuis redditibus...*».

¹⁸⁷ Jacob Rubs stond bekend als een vertrouweling van de hertogen van Boergondië en vooraanstaande edellieden. BRUSSEL, *Kon. bibl.*, hs 4051-68 [cat. 3856], f.126^{r-v}: «*Optime auditus fuit et habitus apud Ducem Burgundie et alios magnates Principes.*»

¹⁸⁸ P. LEFEVRE, *La chapelle expiatoire du S. Sacrement de Miracle à Bruxelles*, in *Bull. Soc. roy. arch. Brux.*, 1934, 61; Vlg. de bewijsstukken ARA, *Kerk. arch.*, 11589, f.LXVI-LXVIII en 11590, f.

visitorator Jacob Rubs deelnam, legden de heren een zestal mogelijkheden voor: namelijk te Molenbeek, de kapel sint Joost ten Node, het klooster van de Bogaarden¹⁸⁹, het goed van Willem Mons aan de Priempoort, een domein te Obbrussel en het genadeoord te Scheut¹⁹⁰.

p. 98.

Bij nader onderzoek bleef de keuze der kapel te Scheut gehandhaafd. Het was de meest geëigende plaats, mits de nodige gelden voor de bouw en onderhoud der monniken konden verzekerd worden¹⁹¹. Men kwam overeen, dat een dotatie zou gezocht worden voor 7 monnikenpriesters, één convers en twee of drie donaten¹⁹².

~~Beide prioren konden zich niet verder wagen zonder het generaal kapittel te raadplegen, dat in Mei 1454 moest plaats hebben.~~ Het generaal kapittel der orde [Mei 1454] werd op de hoogte gebracht door verslagen van Prior Hendrik en ~~zal een verslag opmaket van de besprekingen.~~ Visitorator Jacob Rubs, die de provincie vertegenwoordigde in de Grande Chartreuse, ~~zal eveneens mondeling relaas geven van de voorstellen~~¹⁹³. ~~Het kapittel van de orde, dat het voorstel graag aanvaardde,~~ Voor verdere onderhandelingen, vaardigde ~~voor verdere onderhandelingen~~ het kapittel de prioren van Gent, Herne, en Antwerpen af¹⁹⁴. Na deze opdracht bezochten de commissarissen samen met de geïnteresseerden van het stadsbestuur het genadeoord in bijzijn van de bouwmeester van de kapel, Egidius Joes¹⁹⁵.

Daarbij bleef het voorlopig.

p. 99.

C. De voorgestelde oplossing.

~~De promotors van de stichting zullen de fundatiegoederen zoeken bij de godshuizen, die door hen beheerd werden.~~ Men kwam overeen, dat de bezittingen van de Zakbroeders een voldoende dotatie waren voor zeven priestermonniken. Volstond dit niet, dan wilde men daarbij de goederen van de Witte Damen, kanunnikessen van St. Victor, voegen. Maar dit laatste vond geen instemming bij de kartuizers. Men leefde liever op goede voet met deze con-gregatie¹⁹⁶.

---

¹⁸⁹ Het klooster der Bogaarden stond reeds meer dan een eeuw onder stadsbeheer. De Bogaarden, die van de weldadigheid leefden, wilde men liever elimineren. Cfr. P. LEFEVRE, *L'organisation ecclésiastique...*, 114.

¹⁹⁰ VOET-TOURNEUR, f.17: «*Cum igitur dicit duo priores apud prefatos dominum Ammanum et alios Bruxelle convenissent obtulerunt eis quatuor aut quinque loca que apta videbantur et congrua pro novo monasterio ordinis Cartusiensis construendo se. Parochiam de Molenbeeca, Capellam sancti Iudoeci et ten Noode, domum fratrum de Bogardis, curtim Welhelmi Mons iuxta porta Prims et ortu Topbruceel ac capellam nostre Domine de Gratia at ipsa loca predicta visitarent et ipsum eligerent quem magis aptum et idoneum pro futuro monasterio construendo iudicaret...*».

¹⁹¹ Deze aarzeling over de ligging van de toekomstige klooster werd door de geschiedschrijvers nimmer in acht genomen.

¹⁹² VOET-TOURNEUR, f.17: De stadsmagistraat zoekt een dotatie «*quibus ad minus septem religiosi sacerdotes, unus conversus, et duo aut tres donati ibidem rationabiliter sub observantia regule Cartusiensis vivere... possent.*»

¹⁹³ Dit blijkt uit de missieven van de Grande Chartreuse, *sedente capitulo*, aan de stad en de prioren: «*...relatione venerabilis nostri prioris Gandavi ac scriptis venerabilis fratris nostri prioris Capelle didicimus...*». ARA, Kerk. arch., chartarium Scheut, 11569.

¹⁹⁴ ARA, Kerk. arch., *ibid.*, 11569. : 21 Mei 1454: «*...fratribus domorum Capelle, antverpie et Gandavi prioribus...*»

¹⁹⁵ E. LAMALLE, *Chronique...*, blz. 62, 227.

¹⁹⁶ VOET-TOURNEUR, f.18: «*...ad hoc deputaverun bona hereditaria Fratrum Saccitorum transferenda et si ea non sufficerent intendebant addere bona Albarum Dominarum de Jheroco eo quod minus honeste regulariterque se gerebant sed quia diete domine approbate religionis sancti Victoris erant non consenserunt*

De nalatigheid van Adriaan Dullaert, die van de voorstellen der stad en van de kartuizers verslag moest opmaken voor de bespreking bij de wet en de brede raad van Brussel, stelde alle verdere onderhandelingen uit tot begin Maart 1455¹⁹⁷.

~~Op 22 Maart had een raadszitting plaats, waarvan een relaas bewaard werd. Hieruit blijkt~~ Uit het bewaarde relaas blijkt, dat naast economische bezwaren ~~geopperd werden door de raad voortspuitende uit het economisch nadeel dat de stad zou ondervinden. Ook eiste men~~ een verantwoording geëist werd van de overdracht der goederen van de Zakbroeders aan het nieuwe klooster.

p. 100.

1. De overdracht van de goederen der zakbroeders.

Het pleidooi om de nieuwe kartuizerstichting te doteren met de prebenden van de Zakbroeders werd gehouden door de stadspensionaris, Petrus de Thimo. Aan de hand van de oor-konden schetste deze de ontwikkeling van deze hospitaalbroeders, waarna hij een voorstel indiende¹⁹⁸.

~~De Broeders waren ontstaan uit de prebendarissen van het Sint Niklaashospitaal te Brus sel. Zij werden Zakbroeders geheten omdat zij het huis betrokken, nabij de St. Magdalenakapel op de Steenwech waar tot in 1299 de *fratres de penitencia* hadden verbleven, die *sacbrueders* werden genoemd.~~

~~De hospitaalbroeders, die tevens de zorg hadden voor arme pelgrims en reizigers, waren sinds 1253, op verzoek van de bisschop van Kamerijk onder voogdij van de stad gesteld. De voogden legden de broeders een reformstatuut op betreffende hun levenswijze, hun kleding en de gemeenschap van goederen. Enkele jaren later [1264] had men de prebendarissen tot veertien herleid en in 1397 was nogmaals onderstreept, dat de prebenden voorbehouden waren aan ouderlingen en hulpbehoevenden. In 1404 had de stadsraad bepaald, dat één dotatie zou gebruikt worden voor het herstel en onderhoud van de St. Magdalenakapel.~~

Maar geen hervorming had haar doel bereikt. Alle hervormingspogingen hadden bij de broeders gefaald. Sommige Zakbroeders hebben, naast het inkomen, dat hun uit de gemeen-

p. 101.

schappelijke goederen toekwam, persoonlijke renten. Anderen drijven handel, of houden zich op met winstgevende zaken tegen de bepalingen van 1253¹⁹⁹. Daarom, zo besluit Petrus de Thimo, hebben de wethouders niet alleen de macht, maar zijn zij ook, uit hoofde van hun eed en tot rust van hun geweten, ertoe gehouden, de goederen van de Zak-broeders tot een beter gebruik te keren dan zij totnogtoe kenden²⁰⁰.

---

priores quod propter ordinem nostrum privarentur suis hereditatibus ut redditibus » ; In 1456 worden deze kanunnikessen vervangen door Windesheimernonnen. P. LEFEVRE, *L'organisation ecclésiastique...* , 106.

¹⁹⁷ A. DULLAERT, f.18^v-19 [ASHB. , IV, 106].

¹⁹⁸ VOET-TOURNEUR, f.19-20^v: « *Predicti autem dubitationi fuit incontinenti per prefati magistri os Petri de Thimo advocati oppidi responsum et dictum quod...* » .

¹⁹⁹ De oorkonden aangaande de Zakbroeders zijn gedeeltelijk gecopieëerd in het *Cartularium van Scheut* , ARA, *Kerk. arch.* , 11590, f.L-VII. Het besluit waarbij de prebenden tot 14 herleid werden, ARA, *Kerk. arch.* , *Chartrium Scheut*, doos 11563, Maart 1264. Zie uitvoerig P. LEFEVRE, *La chapelle de la Madeleine à Bruxelles* , in *Bulletin de la soc. roy. d'arch. de Bruxelles* , 1939, 59-66.

²⁰⁰ VOET-TOURNEUR, f.20: « *Attamen ipsa ordinatione [a.1353] non obstante ad notitiam dominorum de lege pervenit quod quidam dictorum fratrum de propriis bonis hereditariis et aliis satis divite sunt ad ho neste et*

Na deze grondige uiteenzetting kwamen de wethouders en de raad van Brussel ook hierover tot een akkoord. Men zou de zeven overblijvende broeders van stadswege onderhouden, zo zij volgens hun oud statuut wensten te leven. Wilden zij het habijt afleggen en terug in de wereld gaan, dan zou men hen van hun persoonlijke renten laten bestaan²⁰¹.

Op 2 September 1455 werd over de zeven Zakbroeders een schikking getroffen. Het handelde over de volgende prebendarissen, volgens een lijst toentertijd opgemaakt:

p. 102.

« Inden yersten heinrick inden monck out synde 75 jaer.

Item meertten suete out synde 70 jaer. *iste habet ad vitam tres modios siliginis annuatim*.

henricx de becker out synde omtrent 70 jaer.

Waelraven van Mechelen peelsmaker ende voerere out synde 65 Jaer.

Item Jan Magerman out synde omtrent 60 jaer syurgijn, *iste habet ad vitam bene XXIII coronas aureas annuatim*.

Item vranck de pape out synde 50 jaer. deze heeft op hollants vi nobele tsine live.

Item jan nockaert out synde omtrent vertich jaren²⁰² ».

Maarten Suede stierf op 2 September, voor de uitvaardiging van de nieuwe schikking. Jan Magerman, de chirurgijn, gaf er de voorkeur aan op eigen rente te leven en legde het habijt af. Drie anderen zouden in het sint-Janshospitaal, en twee in het begijnhof ondergebracht worden. Deze instellingen moesten de kosten dragen, tesamen met de andere stadshospitalen, zoals uitgestippeld was. Het sint-Eligiushospitaal, bv., na de dood van Maarten Suede, stond nog in voor 20 peters 's jaars tot de dood van een volgend broeder²⁰³.

De overdracht van de goederen had officieel plaats bij oorkonde van 14 October 1456. De inkomsten, die aan de kartuizers toebedeeld werden bedroegen in graan, « capuynen en

p. 103.

~~gansen » volgens een berekening van 1455 vier mudde tarwe, een en tachtig mud rogge en vijftien mudde haver, naast 14 pont 5 schelling en 1 denier groten Brabants, en 97 vogels²⁰⁴.~~

~~Met dit inkomen trachtte men de dotatie van zeven cellen te voorzien, die elk op 25 Rijders per jaar geschat waren²⁰⁵~~

~~Daarbij kwamen de kartuizers van Scheut eveneens in het bezit van « die hoffstad metten huysen dair op staende met allen den hasliken goeden dair toebehoerende dair die sacbruederen inne te woenen ende die zij te gebruyken plagen, gelegen te bruessel inden langen steenwech, neven ende achter sinte marie magdalenen capelle alsoe lang, groet breet ende wijt alst dair geleden es, ende die de voirs sacbruederen aldair te bewoenen plagen ».~~

---

competenter secundum eorum statum super hiis vivendum sine bonis domini Crucifixi ac pauperum consumendis aut exigendis. Similiter invenitur quidam dictorum fratrum qui quotidie cum diversis mereantiis et negociis questosis extra domum se occupant et lucrum sectantur et acquirunt quos redditus sive luera in communi cum aliis fratribus non important... », en zo wordt het geweten van de wethouders bezwaard « *qui ex juramento et conscientia ex multis temporibus obligati fuerunt meliorem provisionem ac remedium salutare apponere... ».*

²⁰¹ A. DULLAERT, f.37. Zie de tekst in aanhangsel.

²⁰² ARA, *Kerk. arch.*, 11633.

²⁰³ A. DULLAERT, f.42^v-43. Tekst in aanhangsel.

²⁰⁴ Dit volgens een berekening van 1455. Deze gedetailleerde opgave in ARA, *Kerk. arch.*, 11633, komt niet hele maal overeen met de getallen in de officiele oorkonde, ARA, *Kerk. arch.*, *Chartarium Scheut*, nr. — en A. DULLAERT, 34^v: « Item om totter bewissenissen ende fundatiën vander voirs. Renten te comene soe hebben de voirs. gedeputeerden voorgenomen den staet vanden sacbruederen goeden in Bruessel, die ... werd syn ende bliven jairlyx erfellie boven den dagelixen appoirt omtrent vier mudden den terwen eenen tachtig mudden rogge, vijftien mudde avene seventien pont enen seelline sesse penninge groot Brabants »

²⁰⁵ ARA, *Kerk. arch.*, 11589, f.2.

Dezelfde oorkonde bekrachtigd ook nog de gift van de «capelle van onser liever vrouwen van gracies...met hueren appoirt ende alle lant, renten, huysen, juweelen, have ende goede behoerende totter selver capellen ende alle anderen die ter selver capellen behoef enichssins gegeven gecocht oft gecregen zijn geweest ende des anders daer aen cleeft...

De dotering was niet onvoorwaardelijk overgemaakt. De eisen van de stad, geconcretiseerd in 14 punten, waren in de-

p. 104.

zelfde oorkonde uitgestippeld.

2. De 14 voorwaarden.

~~De door wethouders en raadsheren in de raadzitting van 22 Maart 1455 aan de nieuwe stichting gestelde voorwaarden werden door het generaal kapittel van de orde goedgekeurd in Mei van hetzelfde jaar.~~

Het generaal kapittel van de Kartuziers keurde in Mei 1455 de voorwaarden goed, die de wethouders en raadsheren in de zitting van 22 Maart voor het nieuwe klooster hadden voor-gesteld²⁰⁶.

Zij behelsden een regeling van de economische basis der kloostergemeente en enkele van haar burgerlijke en godsdienstige verplichtingen tegenover de stadsgemeenschap.

Het aantal toekomstige monniken mag de 20 niet overschrijden. ~~Hiervoor zijn~~ De eerste zeven cellen zijn met de voornoemde goederen en erfrenten gedoteerd. De orde mag, vrij van belasting en voor eeuwig, onroerende goederen en renten verwerven voor een nieuwe reeks van zeven cellen tot een waarde van 200 Rijders [punt 2-3]. De overige zes cellen kunnen gedoteerd worden door aankoop van onroerend goed en erfrenten tegen kwijting van den 18den denier. Dit kapitaal zal

p. 105.

niet belastingvrij zijn en men moet hieruit bijdragen voor de beden van de prins, of van waar ook opgelegd [punt 4]²⁰⁷. Het is echter in de Brabantse wetgeving voorzien, dat giften om Gods wil zonder kwijting in de toekomst kunnen aanvaard worden²⁰⁸.

---

²⁰⁶ Zie de tekst in aanhangsel.

²⁰⁷ De algemene wetgeving verbood aan de geestelijkheid op een andere wijze renten te verwerven dan tegen kwijting aan de XVIII denier. Een wet van 13 April 1440 laat ercijs en -renten toe «den penninck om XVIII ende een mudde rox om sesse ende dertich gulden penningen geheten peeters der munten ons genadichs heren des her-toge...». Dat de stadsmagistraat hierop een oog zou houden, bewijst het feit, dat de wethouders in 1477 procurator Jan de Bruyne zullen dagvaarden, om zich te verantwoorden over een koop van land zonder kwijtings-mogelijkheid. Hij kon echter vrij uit gaan omdat de erfrenten nog niet de helft van de voornoemde 200 Rijders overschreden. ARA, *Kerk. arch.*, 11590, f.LVIII^V-LIX: «~~Soe est dat ten versuecke der voirs. wethouderen ende om den selven volcomelic te informeren vore hen commen es brueder ian de bruyne procurator des voirs elois ters. Ende heeft hen de voirs materie opgedaen onder ernstige examinatie daevan gedaen, wesende gesekert ende by priesterliken woerden zijn hant op sin borst liggende in rechter eetstand. Ierst met geschriften gethoent hebbende een cedulle uut hueren inventaris van hueren gecregen goede in coope sint ten tijde vore geruert, gecocht noch gecregen en hadde dan die hy aldaar toende die noch niet en ghedroegen totter helicht der somme vore genoempt~~»

²⁰⁸ In dezelfde acte: «Behoudelic oft yemant eenige goede om godswille eenigen geestelijken steden geven ende laten woude dat hij dat sal mogen doen sonder quytinge bij alsoo dat hy ten hyligen sal sweeren dat hij de goede om godswille geeft sonder gelt oft goet daerof te heffene oft te hebbene ende dat hem deszelve goede van synen

Twee of drie bekwame personen werden door de stad aangeduid als raadgevers in deze rechtszaken ~~die bekend waren met de stadswetten en die de kloostergemeente ten dienste zouden staan. Zij werden aangeduid voor het leven en~~ Zij volbrachten hun werk gans *pro Deo*», ten dienste van het klooster, zich tevreden stellend met de gebeden van de monniken [punt 9].

p. 106.

De stad Brussel deelde ook ~~stond er eveneens op, dat zij zou delen~~ in de gebeden van het convent. ~~Daarom werd aan het nieuwe klooster gevraagd,~~ Telken jare op de dag van de schepenverkiezing zou er een plechtige H. Mis van de H. Geest opgedragen worden, en één op de vigilie van Sint Jan de Doper, wanneer de wethouders aftraden. Voor de 3de November vroeg men een Requiem-mis voor alle stadsambtenaren met hun familie [punt 10]. De kartuizers besloten deze missen met dezelfde plechtigheid te zingen als gebruikelijk voor de dienst die in elke kartuis plaats greep bij de inzet van het generaal kapittel. De Requiem-mis zou gecelebreerd worden als op Allerzielen²⁰⁹.

~~In het betoog van Petrus de Thimo werd nog gezegd, dat de kartuizers, naast hun gebed voor de stad, ook de taak van de zakbroeders zouden overnemen die bestond in~~ Waar Petrus de Thimo in vorige raadszittingen het verlenen van gastvrijheid en hulp aan de reizigers en armen in het nieuwe klooster had bepleit²¹⁰ wilde de magistraat niet dat vreemdelingen zonder hun instemming onderdak kregen en de nacht doorbrachten in het klooster. Daarom zou men de kloosterpoort slechts openen een half uur na de stadspoorten en moest zij een half uur vòòr die der stad gesloten zijn [punt 8].

p. 107.

Wat de bouw betreft, moesten de monniken beroep doen op timmerlui en metsers die leden waren van het stadsambacht. Deze werkten tegen een vastgesteld loon [punt 6]. De bouw mocht echter nimmer zulk een uitbreiding nemen, dat het een versterking werd die tegen de stad gebruikt kon worden [punt 6].

Was dit alles aangenomen, dan volgde daaruit, ten eerste dat de monniken de volledige zorg op zich zouden nemen van het genadeoord en vervolgens, dat het nieuwe klooster, na de dotatie van de 14de cel in de orde zou geïncorporeerd worden, als een volwaardig convent met gelijke rechten als de overige kartuizerijen [punt 14 en 7].

De dotatiegoederen mochten niet verhandeld worden zonder toestemming van de stadsmagistraat [punt 5].

D. De eerste monniken te Scheut.

---

voldere bleven syn oft dat hij die met syns self goede ende penninghen gecregen heeft. » [ARA, Kerk. arch. , 11612bis: *Costuymen van Brabant en Brussel*].

²⁰⁹ VOET-TOURNEUR, f.23: «*Nota quod audivi a priore Henrico quod predicti priores ordinarunt quod missa de S. Spiritu cantanda in conventu in die electionis scabinorum oppidi Bruxellensis et in profesto Joannis Baptiste celebrabitur eo ritu quo prima die Capituli generalis...de Missa de Requiem pro defunctis altera die animarum cantanda ea soemnitare qua die animarum...*»

²¹⁰ ID., f.19^{I-V}: «*...cum de eisdem[bonis] non solum septem fratres religioso presbiteri conversi et donati die noctuque deo et beate virgini servientes et pro oppido et pro benefactoribus suis vivis et defunctis assidue orantes vivere possent et deberent sed etiam viatores et peregrini ac pauperes ad portam eiusdem monasterii applicantes iuxta bonorum facultatem per consuetas eleemosinarum elargitiones gaudere possent ad quam finem eadem bona primordialiter ordinata et collata fuerunt.*»

~~Na de goedkeuring van deze 14 punten door het generaal kapittel konden de commissarissen van de orde verder praten over de materiële uitbouw van het klooster, zodra er voorlopige gebouwen waren om de monniken onder te brengen kon het reguliere leven een aanvang nemen. Men moest beroep doen op monniken stichters, die de eerste moeilijkheden zouden doorworstelen, tot het convent stevig genoeg gevestigd was om geïncorporeerd te worden.~~

Na deze overeenkomst, werd de voorlopige bouw aangevat en deed men beroep op monniken-stichters, die het reguliere leven zouden inzetten. Was het convent stevig genoeg gevestigd, dan volgde de incorporatie of definitieve aanvaarding als kartuizerklooster.

p. 108.

1. Het voorlopige klooster.

~~De stadsraad was overeengekomen, de monniken een Een voorlopig onderdak te zullen verschaffen. Een voorlopig onderdak zou bestaan uit zeven cellen en enkele gemeenschappelijke plaatsen, die men kon bekostigen met giften en met het inkomen van de kapel. De ringmuur die het bedevaartsoord afbakende zou tot 10 voet opgetrokken worden en de gebouwen daartegen aangebracht²¹¹.~~

~~Op de eerste plaats moest voorzien worden in een monnikenchor. De bestaande kapel bood daarvoor geen voldoende ruimte voor een monnikenchor. Onder de leiding van Bouwmeester Egidius Joes besloot men verlengde en verbreedde langs de Westzijde de kapel te verlengen en te verbreden. Jan Cambier, Egidius van Dielbeke en Herman Moeyenson hadden toe-zicht op de werken en de financiës. Een kartuizerconvers uit Herne, Godfried Houbaert, die reeds lang bekend stond om zijn vaardigheid, stond hen hierin bij²¹².~~

p. 109.

Maandag na het octaaf van Pasen, 14 April 1455, werden de werkzaamheden ingezet. De kroniekschrijver, prior Voet, heeft in een nieuw register, dat de kapelmeesters op 19 April begonnen waren, kunnen nagaan, dat de bouw de ganse opbrengst van de genadekapel verbruikte²¹³; dat de monniken nochtans niet hebben gearzeld bij de bisschop van Kamerijk

---

²¹¹ VOET-TOURNEUR, f.23: «*Habitis autem super predictis mature deliberatione ac provida circumspectione de reverunt prout etiam in litera principali foundationis continetur quod quia sperari posset quod ecclesia, celle, refectorium, camera hospitum et alia necessaria monasterii edificia de eleemosinis christifideium et apportu peregrinorum construi et edificari possent et murus circumstans capellam nre dne de gratia circa quatuor pedum valerent ad altitudinem x pedum elevari in eius circumferentia infra et supra quem edificia levia fierent ac alia necessaria fratrum possint comparari ut de huiusmodi apportu et eleemosinis cito et celeriter pro constructione primaria monasterii unum parvum et leve opus pro principio necessarium inciperetur et perficeretur...*».

²¹² VOET-TOURNEUR, f.23^v: «*... Qui cum dictum locum, capellam se et murum circumstantem con sideras sent et mensi fuissent invenerunt summam aptitudinem tam pro quodam appendio faciendo in occidentali parte cappelle pro ecclesia fratrum cum una parte capelle...deputatus est magister Egidius Joes pie memorie magnus amicus ordinis et magister capelle cum quibus etiam prior capelle misit conversum suum fratrem Godefridum pie memorie in huiusmodi expertum ut ibidem omnium curam gereret et respiceret ad opus faciendum operarios etc. Et quia dicta capella non sufficiebat tam pro capacitate ac continentia peregrinorum et communis populi ibidem vota solventis et advenientis quam etiam pro futuris fratribus ut ibidem divinum officium secundum modum ordinis sui celebraretur. Ideo primo querentes regnum dei dicti priores et quos ad hoc deputaverunt fecerunt eam dem capellam de novo et levi edificio prolongari et dilatari in quo et adhuc quotidie divine laudes persolvuntur...*».

²¹³ VOET-TOURNEUR, f.23^v: «*Pecunias quibus operam solvebuntur de apporsumentes et eleemosinis per quas etiam necessaria omnia ad idem opus comparabant prout patet et in primo registro qui incipit ab anno domini MCCCCLV xix aprilis facto per provisos capelle. Et de illo tempore recte incipit domus hec. Et dictus*

~~aan te dringen, zowel de oude kapel, als het nog onvoltooide monnikenkoor en een klein kerhof te consacreran. De bisschop, Jan van Boergondië, schreef hiertoe de suffragaan van Luik, Dionysius Stephani, carmeliet, aan²¹⁴, terwijl de stad naar de wijbisschop een bode stuurde om nadere inlichtingen te verschaffen. Er werd besloten de plechtigheid te doen plaats vinden in de voormiddag van 8 September 1455²¹⁵~~

Op de vastgestelde dag woonden de wethouders, de raadslieden, de kartuizer-prioren, benevens volk uit de stad en omliggende de kerkwijding bij. Ook het kapittel van Anderlecht was met de parochianen

p. 110.

~~in processie tot Scheut gekomen, Deze laatste kwamen~~ echter niet zonder bijbedoelingen. ~~Just~~ Op het einde van de dienst namen zij de gelegenheid te baat om achter het altaar hun rechten op de kapel te doen gelden. Sommige lieden wisten hen te overtuigen dat het ogenblijk slecht gekozen was, maar hoewel op dit ogenblik gestild, zou de twist de volgende jaren scherp oplaaien²¹⁶

Toch was er geen grote rijkdom te betwisten. Het bleek zelfs onmogelijk met de offergaven alleen voort te werken. Een beroep op de stad was noodzakelijk. Petrus de Thimo, die werd geruggesteund door burgemeester Dirk de Mol, hield het pleidooi in de raadszitting van 27 April 1456. Dat zo weinig giften voor de kloosterbouw toekwamen, lag ~~niet aan alleen aan de beroerde tijden, maar meer~~ vooral aan de algemeen verspreide mening, dat de bouw door stadsgelden bekostigd werd. Daarom stelde hij voor, dat de stad werkelijk zou bijdragen in de fondsen, liever dan het werk te doen staken.

Dit voorstel stuitte op een heftige weerstand van de twee rekenmeesters der stad, die wezen op het tekort aan baar geld en op de schulden die reeds op de stad rustten. ~~Zij zouden ten slotte toch~~ Na hun uiteindelijke

p. 111.

~~instemmen, en het voorstel werd in de brede Raad goedgekeurd, zodat instemming werd een toelage voorzien van 500 Rijnsgulden²¹⁷, Deze zouden in twee maal gestort worden in twee stortingen: 200 Rg. dadelijk, en de resterende 300 vòr het aftreden van de wet op de vigilie van Sint Jan de Doper [24 Juni]²¹⁸.~~

---

frater Godefridus cum aliis intenderunt operi faciundo. Inceperunt autem operari feria 2 post octavas pasce se xiiii aprilis nam Pasca tunc erat 6ta aprilis. »

²¹⁴ A. DULLAERT, f.40^f-41: 25 Augustus 1455. U. BERLIERE, *Les évêques auxiliaires de Liège*, in *RB*, XXIX, 1912, 439-443.

²¹⁵ ID., f.41. Dezelfde dag stuurde de stad zijn bode om 8 September voor te stellen « goet tijts vore der noenen ».

²¹⁶ VOET-TOURNEUR, f.24^v-25: « ...venerunt que ipsi de anderlaco capitulum videlicet et parrhociani cum vexillis et crucibus ac proessione solemnii ad interessendum eidem actui...Facta autem consecratione...decanus et capitulum Anderlechtense retro altare quandam queremoniam fecerunt adversas priores quibus commissio data fuit a priore Cartusie et capitulo generali recipiendi dictam Capellam et cetera pro nova domo ordinis construendis allegantes quod ipsa capella esset sub eorum iurisdictione et quod non vellent sic privari suo iure et ut intellexi fecerunt protestationem, post multa verba turbativa quod vellent habere in capella et aliis consecratis ac monas terio construendo ius suum et cetera. Tandem pacti verbis dulcibus et personis discretis intermediantibus scilicet ut de omnibus sui iuris in futurum tractarent et concordarent reversi sunt ipsi et ceteri alaeres et leti ad sua. »

²¹⁷ A. DULLAERT, f.22^v-23^v [*ASHB.*, IV, 111-112].

²¹⁸ ID., f.42^{r-v}: « Item want midts te dieren tide ende der armoeden vanden volke d'apport van onser liever Vrouwen van gracien ende de caritate vanden volke niet vervolgt en hebben alst in voirtijden geplegen hadde midts welke gebreke men de kerke, cellen, innern ende andere huysinge niet en heeft conne volmaken noch

Gelijktijdig bepaalde het Generaal kapittel in de *Grande Chartreuse*, dat het stadsbestuur van Brussel, zowel als allen die welwillend aan het nieuwe klooster medebouwden, deelachtig zouden worden aan een dertigste ter ere van de H. Geest in al de huizen van de Orde²¹⁹.

p. 112.

2. De komst van de monniken.

~~Tijdens hetzelfde kapittel wer aan de drie Kartuizerprioren volmacht gegeven, de nodige monniken aan te wijzen die het kloosterleven te Scheut zouden inzetten. Mocht dit voor sommigen te zwaar zijn, dan kon men hen vrij terugsturen en door anderen vervangen.~~

De drie Kartuizerprioren maakten van hun volmacht om *initiatores* te benoemen²²⁰ slechts einde Augustus gebruik toen het voorlopige gebouw, dat in leem was opgetrokken, bijna voltooid was²²¹, en de stad nog een toelage had verleend van 100 Rg. om de nodige huisraad en kleding te kopen²²².

Daarop richtten de kartuizercommissarissen hun oproep tot de verschillende prioren, om monniken, conversen en donaten af te staan voor de nieuwe stichting. Men verlangde dat de gevraagde kloosterlingen voorzien zouden zijn van hun kleederen, boeken en alles wat hun staat behoefde. Zij werden verwacht op Maandag 6 September 1456. Men zegde aan de beginnende monniken een jaardienst toe in de ganse orde, na hun afsterven²²³.

p. 113.

~~volbringen. Ende de stad van Bruessel die ter eeren Gods ende ter salicheit ende eeren vaderstad ende vanden goeden ingesetenen der zelve voirs toecomende godhuys principalic heeft opgeset, groote begheerte over lane heeft gehad totter compst vanden bruederen opdat gods dienst aldair te eer mocht worden begonst, aengenomen ende vervolgt. Soe hebbend de wethouderen van Bruessel bij gemeynen ende eendrachtige overdrage vander goeden manne vander Stadraide in notabelen getale vergadert wesende opheden te weten opten seventwintichsten dach van aprilte anno sessenvijftich geconsenteerd, geordineert ende bevolen dat de Rentmeesteren van der stad nu synde totter achterstellicheit behoef van den werke dat aldair beginst is ende eensdeels noch uutsteet onbetaalt ter stond geven selen vander selve stad goede de summe van tweehondert Rijnssche guldene ende dat om tselve loegewere datter noetelic eer de bruederen souden connen gecomen aldair behoef voert te hulpen maiken, de voirs Rentmeesteren binnen hueren tijde en eer sy selen afaen noch geven ende betalen selen vander selven stadgoede de summe van driehondert Rijnssche guldene de voirs Rentmeesteren in hueren Rekeninghe int capittel van den uitgevene selen moigen setten ende ter rekeninghe bringen... »~~

²¹⁹ A. DULLAERT, f.43^V: «*Pro rectoribus et consiliariis opidi Bruixellensis et omnibus fautoribus et operariis gratis laborantibus et manum adiutricem porrigentibus circa novam platationem per dictos rectores et consiliarios preconceptam et iuxta dictum opidum de novo erigendam fiet in qualibet domo ordinis unum tricenarium de spiritu sancto cum penultima oratione pretende in plurali in qualibet missa ipsius tricenarii dicenda...*»

²²⁰ VOET-TOURNEUR, f.27^V: Deze verordening van het kapittel van '56 was reeds het vorig jaar uitvoeriger uitgevaardigd; ARA, *Kerk. arch. Chartarium Scheut*, 11570, 329, 8 Mei 1455.

²²¹ ID., f.27^{r-v}: Een voorlopig onderdak ergt dat de cellen bij de komst der monniken nog vochtig waren «*quodammodo adhuc humidus in argillatura...*».

²²² A. DULLAERT, f.43^V: «*Item anno domini millesimo IIIe quinquagesimo sexto mense augusti dederunt domini legislatores opidi bruxellensis et propinaverunt ultra summam Quingentorum Renensium que ad opus edificationis monasterii semel propinavit futuris tratribus in predicto novo monasterio deputandis et in profesto nativitatatis beate marie virginis proxime venturi ad opus emptionis ustensilium et vestimen torum fratrum centum florenorum Renensium semel tradendos...*»

²²³ Een algemeen oproepformulier vindt men bij VOET-TOURNEUR, f.28. De oproep gericht aan de prior van Herne door de prioren van Gent en Antwerpen; ARA, *Kerk. arch., Chartarium Scheut*, 11570, 342, 29 Aug. 1456.

~~Toen de prioren op de gestelde datum met hun monniken te Scheut aankwamen vonden zij daar slechts een zestal vochtige lemen hutten, die nochtans door evenzoveel monniken werden betrokken; de overigen verbleven voorlopig te Brussel.~~

Op de gestelde datum betrokken de monniken te Scheut een zestal vochtige lemen hutten. De prioren die hen vergezelden, overnachtten te Brussel²²⁴. Het kleine convent telde de volgende monniken:

Arnold Karman en Gaspar vander Stock, beiden *magistri artium* uit de pedagogie *Porcus*²²⁵; geprofest te Herne. Prior Jan van Hecke uit Sint-Maartensbos stond een monnik en een donaat af: Petrus van Kassel en Simon Huvettere uit Gent. Arnold van Helmont, prior te Antwerpen, bracht Nicolaas van Haarlem, *magister artium*²²⁶. Jan de Blisia uit de Luikse kartuis en Cornelis Block uit Tolen, een profes van Zeelhem, met de donaat Jan Coese, eveneens van Zeelhem, werden begeleid door prior Jacob Gruytrode, prior van Luik.

p. 114.

Visitator Jacob Rubs bracht een convers uit het Brugse klooster Jan Collaert mede²²⁷

Op 7 September werd plechtig de koordienst ingezet en werden de verschillende *officiales* aangesteld²²⁸.

Het generaal kapittel had aan de commissarissen slechts de volmacht verleend een rector voor de nieuwe stichting te benoemen, in plaats van een prior; deze zou pas aangesteld worden na de incorporatie van het convent in de Orde.

Vòðr de incorporatie van het convent nam een rector het gezag waar in het klooster²²⁹. De stadsmagistraat had voor dit ambt prior Hendrik van Loen op het oog, die hun best bekend was. Na ruggespraak met de beide andere prioren, stuurden de wethouders een bode naar de *Grande Chartreuse* met brieven van de Stad en van de twee commissarissen om de

---

²²⁴ VOET-TOURNEUR, f.28^v: «*Anno domini MCCCCLVI Sexta Septembris que fuit feria secunda ante Nativitatis beate Marie quod festum tunc accidit feria quarta sequenti secundum diem prius assignatum in litera vocationis fratrum ad dietam novam plantationem applicuerunt priores Capelle Magister Henricus de Loen sepe prefatus cum duobus monachis professis sue domus, sc. fratre Jaspas van der Stoicht de Lovanio in artibus ibidem promotus et fratre Arnolde Carman de Steenhuse prope Geraldimontem similiter in artibus promotus Lovanii. Et prior domus Silve Sancti Martini dominus Joannes Hac de Aldenardo cum uno monacho professore domus sue sc. fratre Petro de Casleto in Flandria et donato eiusdem domus Simone Huvettere de Gandavo insimul ad locum istum sed alii priores cum suis fratribus ipsa nocte permanserunt Bruxelles aut circa quia needum locus plene paratus fuerat tam quo ad cellas quam etiam quo ad cameras pro tantis simul hospitandis cum famulis equis etc. quia magnam habuerunt patientiam tam quo ad cellas quodammodo adhuc humiditas in argillatura et aliis necessariis in cella requi*»

²²⁵ Over Arnold Karman als leerling te Leuven, zie *infra*. De kroniek van Herne zegt over Gaspar van der Stockt, LAMALLE, *Chronique...*, 61: «...qui erat magister artium ante ingressum ordinis promotus Lovanii in pedagogio porcensi».

²²⁶ E. REUSENS, *Promotions de la faculté des arts de l'Université de Louvain*, in *ASHB.*, I, 409: 30 April 1435.

²²⁷ VOET-TOURNEUR, f.28^v: «*Die ergo sequenti bene mane venerunt hic alii priores cum fratribus se Prior Antverpie Arnoldus de Helmont cum fratre suo monacho professore sue domus Nicolao videlicet de Harlem etiam promotus in artibus Lovanii. Et prior domus Leodii dominus Jacobus Gruytrode cum uno monacho domus sue professore Joanne de Blisia in terra Leodiensi. Prior autem Distensis quia propter aliqua necessaria occurrentia in persona propria venire non poterat se dominus Cornelius misit cum prefato priore Leodiensi fratrem suum Cornelium Block de Tolnis in Zeelandia professum eiusdem domus Distensis cum fratre Joanne Coese nato de Diest eiusdem domus de Zeelhem donato. Et prior Gandavi dominus Jacobus Rubs principalis tunc visitator huius provincie cum fratre Joanne Collaert converso domus Brugensis.*»

²²⁸ VOET-TOURNEUR, f.29.

²²⁹ ARA., *Kerk. arch., Chartarium Scheut*, 11570, 329: «...rectorum quoque pro inicio loco prioris ceterosque officarios dicte nove plantationi congruentes constituere valeatis.»

aanstelling van Hendrik van Loen tot rector te verkrijgen²³⁰. Op 7 September was hierover nog geen bericht ontvangen. Daarom werd

p. 115.

Arnold Karman voorlopig overste als *Vicarius*. Naast hem stond Nicolaas van Haarlem, de *procurator*, en Jaspas als *sacrista*. Cornelius Block en Petrus van Kassel vervulden de rol van *cantores*, Jan de Blisia die van *infirmarius*. De convers, Jan Collaert, en de donaat Jan Coese zouden werk hebben met de keuken en de voedselvoorziening, terwijl Simon Huvettere als *portarius* werd aangesteld²³¹.

Enkele weken later, tijdens de Septembermarkt te Antwerpen, en terwijl de prioren in het Sint Katharinaklooster aldaar vergaderden, kwam de bode uit de Grande Chartreuse terug met het ontslag van Hendrik van Loen als prior van Herne en zijn aanstelling tot rector van O.L.Vrouw van Gratie te Scheut²³². Arnold Karman keerde terug naar Herne als prior, en in zijn plaats werd Jan Baelen, eveneens *magister artium*²³³, vicarius te Scheut²³⁴.

Nog hetzelfde jaar werd door Jan Cambier en Egidius van Dielbeke het beheer van het genadeoord overgedragen aan de prior en de

p. 116.

procurator van de kartuis²³⁵. Dit was de uitvoering van de overeenkomst van 14 October 1456. Daarmede kwam dan ook de verplichting, zorg te dragen dat dagelijks in de O.L.Vrouw-kapel een H. Mis werd opgedragen door een monnik of een andere priester²³⁶.

De bedevaarders die de kapel bezochten stelden het jonge convent voor het eerste probleem: de ordestatuten verboden vrouwen in de kloosterkerk toe te laten. Een muur werd

---

²³⁰ VOET-TOURNEUR, f.27^V: «*Item circa idem tempus tractatum fuit inter deputatos oppidi et priores Antverpie et Gandavi ignorante priore Capelle quod idem Prior Capelle fieret Rector huius nove plantationis et absolveretur a prioratu domus Capelle propter quod ad instantiam oppidi duo Priores Antverpie et Gandavi miserunt certum nuntium ad patrem Cartusie cum certis literis eiusdem oppidi et priorum pro eodem negotio impetrando...*».

²³¹ VOET-TOURNEUR, f.28.

²³² ID., f.29^V: «*Cum autem predicti commissarii et alii patres et priores huius provincie essent congregati in mundinis Antverpiensibus in domo ordinis et sederent ad mensam venit nuncius qui missus fuit a dictis commissariis... et apportavit a priore Cartusie et domo eius absolutionem domni Henrici de Loen a prioratu domus Capelle et institutionem ipsius in rectorem huius nove domus...*».

²³³ LAMALLE, *Chronique...*, 76: «*Ante ingressum ordinis fuit magister artium in Porco, bene versatus, promotus cum D. Arnoldo...*».

²³⁴ VOET-TOURNEUR, f.29^V: «*Post fratrum vota in fine septembris patebat et fuit electus in priorem domus Capelle frater Arnoldus professus eiusdem domus, pro tunc actu Vicarius domus nostre Dne de Gratia. Revertentes autem dicti commissarii ac visitatores de domo Capelle ad domum gratiae duxerunt secum fratrem Joannem Balen monachum professus eiusdem domus Capelle...*».

²³⁵ VOET-TOURNEUR, f.30^{I-V}: «*Item in profesto circumcisionis domini anno predicto se ultima Decembris de consilio et dispositione amicorum cepit Rector huius domus primo recipere ea que a populo apportabantur in anteriuri Capella nre dne de Gratia. Et eodem die recepit idem Rector presentibus Magistris Adriano Dullaert secretario oppidi Bruxellensis Joanne Cambier et Egidio de Dielbeke rectoribus eiusdem Capelle...vii libros vi sch. gr. br. Et sic deinceps rector et priores sequentes a portu ad se receperunt...*».

²³⁶ ARA, *Kerk. arch.*, 11589, f.III: «*Item dat tvoirs godshuys oie voirtaen ewelic gehouden sal syn ende bliven huer voirs. capelle van onser liever vrouwen van gracien tamelic te houdene van allen noorliken refectien...ende tot dien oie op huereen cost besorgen dat emmers voir dit naeste jaer alle dage eene messe inder voirs. capelle van onser liever vrouwen gedaen worden...*».

opgetrokken, die het koor aan de Oostzijde der kapel scheidde van het deel dat voor het volk open bleef²³⁷. Zij behielden echter het recht, ook in dit gedeelte Mis te lezen²³⁸.

p. 117.

Een kleine kapel, die in de lente van 1457 aan de Noordkant van het kerkje gebouwd werd op een gedeelte van het kerkhof, werd na korten tijd ook buiten slot verklaart. Men kon immers opdringerige hofdames niet verhinderen daar een kijkje te nemen²³⁹.

Het nieuwe klooster trok inderdaad de aandacht van de hertogen en hun hofhouding. Op 30 October 1456 vereerden Filips de Goede, Karel, graaf van Charolais, en de Dauphin van Frankrijk, Lodewijk, het met hun aanwezigheid. Zij waren gekomen op aansporen van de Amman, die eveneens aanwezig was²⁴⁰. Bij deze gelegenheid

p. 118.

werd de aandacht van de prinsen gevestigd op de grote kosten die het aanschaffen van brandstof meebracht, nl. voor de keuken, de bakkerij, de brouwerij, en de kluizen zelf. De Hertog verleende privilege, jaarlijks met *Bamis* [1 October] 400 ezelladen hout en 4 kuilen kolen uit het Zoniënwoud te betrekken²⁴¹. Zo werden de monniken vanaf het begin van die zorg ontlast.

3. Het leven in het beginnende convent.

---

²³⁷ VOET-TOURNEUR, f.29^{f.v}: «*Cum autem predicta Capella Beate Virginis et aliud edificium per quod dicta capella fuit prolongata pro futuris fratribus essent consecrata ut prefertur dicti commissarii ordinis considerantes quod non conveniet quod fratres deberent commisceri cum communi populi qui quotidie veniebat ad visitandum nram Dnam de Gratia in dicta Capella requisierunt ut dicta Capella et prefatum novum edificium pro prolongatione eius eidem annexum muro intermediente distingueretur non ad alienandum partem capelle a monasterio sed totam utriusque structuram in duas portiones dividendo ut se fratres essent segregati et clausi...*».

²³⁸ ARA, *Kerk. arch.*, 11594: Rector Hendrik vraagt aan het generaal kapittel: «*Infrascriptus licentias Rector domus gratie marie prope Bruxellam petit sibi humiliter concedi: ...Item quod ad honorandum capella nostre domine que est in orientali parte ecclesie nostra eciam sub eodem tecto sed extra septa pro desiderio opidi bruxellensis ac communis populi oblaciones suas ex devotione ibidem cotidie deferentis Rector, vicarius et procurator possent interdum in ea celebrare et missas ordinis in privato dicenda dum cursus eos tangit ibidem persolvere. -Concedimus*».

²³⁹ ARA, *Ibid.*, vraagt aan de visitatoren: «*Quia plures mulieres tresertim nobiles, utpote interea domina de saerloys cum eius sorore ac aliis mulieribus nobiles suis; inter ea soror eius antedicta seorsum cum suis, interea domina de Cerny filia principis nostri, interea domina de Archy, interea domina de Croy, intera uxor domini ammani bruxellensis ac eius filia ac alia seculares sepe visitantes capellam anteriorem nostre domne de gratia. Ingerunt se oportune et importune ac quadam animo-sitate ad ingrediendam parvan capellam seu oratorium anteriori capelle collateraliter annexum ita quod Hermanus custos capelle non potest eas ab ingressu prohibere, ymo nec audet repugnare. Ideo ad evitandum illarum indignacionem et potentem animositatem quam aliquociens incurri quoniam aliquas ex predictis feci exire personaliter...*» vraagt de rector de kapel buiten slot te verklaren met toelating er vrij de H. Mis te mogen lezen, wat beaamd wordt.

²⁴⁰ Dit bezoek had plaats volgens VOET-TOURNEUR, f.30 «*procurante hoc precipue domno Joanne de Angia domino de Kestergate...*» op 30 Oct.; ARA, *Kerk. arch.*, 11589: alsoe wij opten dach van heden datum des briefs inder geselschaps van mijnen heren den Delphijn van Viennois ende oic met ons hebbende onsen geminden enigen soen den greve van Charolais gecommen zijn geweest in onsen nuwen godshuyse vanden Chartroisen...»

²⁴¹ ARA, *Kerk. arch.*, 11589, f.LXIV: «~~onder vast vele gebreken van nootdorsten die de voirseide religieuses na der cleybheyt van hueren fondacien hebben bevonden, dat zij na gelegentheit vander plaetsen meest behoeven ver sien te wesen van berringen in houte ende colen beide voir huer koekene, backerie ende brouwerie ende voir huer personen in hueren cellen beide bij dage ende bij nachte als hen van node behoofft te wermen...dat die selve IIIe ezeladen houts ende drie cuylen colen nu ter stont voir dit loepende jaer ende voirtaen alle jaire te bamisse... werden bewesen.~~»

~~Het is niet gemakkelijk, veel meer te weten te komen over de levenswijze van de eerste kartuizers te Scheut dan wat in de kleine berichten over de bouw van het klooster en de privileges, die hun geschonken werden, wordt verhaald en in het voorgaande beschreven werd.~~

~~De lijst van de initiatores die in 1456 het klooster inzetten bewijst echter dat De stichting was toevertrouwd aan hoogstaande mensen.~~

De betrekkingen van Hendrik van Loen met de Amman van Brussel, met secretaris Dullaert, en later met de stadsmagistraat, waren ongetwijfeld doorslaggevend om hem tot rector van de kartuizerij aan te stellen²⁴². Zijn eerste hulp, de vicaris Arnold

p. 119.

Karman, en diens opvolger, Jan Baelen, waren zijn oudleerlingen in de *Porcus* -pedagogie. Karman was bovendien zijn meest intieme vriend. Na enkele weken te Scheut te hebben vertoefd, werd hij tot prior gekozen van Herne. Nicolaas van Haarlem werd later prior te Utrecht [1458] en Jan Baelen te Zeelhem [1459]²⁴³. Jaspas van der Stockt werd tot prior van Herne gekozen, nadat hij eerst nog de stichting te Delft had ingezet²⁴⁴.

Petrus van Kassel en Jan de Blisia schijnen te Scheut minder uitgeblonken te hebben. De eerste zal terugkeren naar Sint-Maartensbos in 1462²⁴⁵, de tweede, die ziekelijk was, zou reeds in 1458 naar Luik teruggaan, om er enkele jaren later te sterven. Hij liet echter een goede indruk na bij de medebroeders, voor wie hij zeer gediensig

p. 120.

was²⁴⁶.

Hoewel de besten uit de ordeprovincie bijeengeroepen waren, moet het leven zwaar geweest zijn voor het kleine groepje monniken. Het is dan ook niet te verwonderen, dat rector Hendrik in 1457, nog vòòr de incorporatie, aan het generale kapittel de toelating vroeg, het aantal monniken te verhogen, zo de fondsen het enigszins toelieten²⁴⁷.

---

²⁴² Cfr. *Supra*, blz.

²⁴³ VOET-TOURNEUR, f.47: «*Quem [Henricus] dilexit [Arnoldus] tenerime et merito quia fere L annis singulare conversationem habuerunt ad invicem tam in seculo quam in ordine. Ipse enim pater Henricus fuit Magister et pedagogista prioris Arnoldi Lovanii in pedagogia Porci. Et ipsum pre omnibus scolaribus in singularem et quodammodo familiarem gratiam adoptavit et pro famulo seu socio secum etiam ad loca secreta duxit. Postmodum pater Henricus monachus factus in domo Capelle eundem patrem Arnoldum Carreman tunc scolas regentem in Geraldimontem induxit ad ordinem. Et quum per eum incepta est ista domus ipsum duxit...*» ID; f.32^v: «*Item eodem anno circa Nativitatis beate Marie virginis fr. Nicolaus de Harlem monachus professus domus Antverpie hic de primis sex missis et primus procurator huius domus electus fuit in priorem domus Traiecti...*»

²⁴⁴ VOET-TOURNEUR, f.44^v: «*Anno LXX circa initium Maii pro inchoatione domus ordinis in Delft missi sunt duo de hac domo sc frater Jaspas procurator pro tunc huius domus sed professus domus Capelle...*»

LAMALLE, *Chronique...*, 58-59 en 84: «*Anno igitur predicto 82 absoluto priore huius domus...electus fuit tunc in priorem domus huius dominus Jaspas professus huius domus, qui tunc erat prior in Delft...*»

²⁴⁵ VOET-TOURNEUR, f.40: «*Item eodem tempore et anno [lxii] frater Petrus de Casleto professus domus silve s. Martini iuxta Geraldimontem reversus est ad domum professionis sue...*»

²⁴⁶ VOET-TOURNEUR, f.31^v: «*Item frater Joannes de Blisia monachus domus Leodii quia ex infirmitate nequivit sufferre onus domus aut etiam æris husius inclinatus ad Ydorpesim reversus fuit circa festum Pentecostes ad domum sue professionis...qui fuit bonus monachus et multum adiutorius in omnibus...*»

²⁴⁷ ARA, Kerk. arch. , 11594: «*Rector domus gratie beate marie prope Bruxellam petit sibi humiliter concedi... Item quia nova nostra plantacio cotidie prosperatur et gratia dei amplius prosperabitur...videtur ut si per devocionem populi cresceret possessiones ac redditus monasteri nostri possemus assumere aliquos novicios iuxta quantitatem possessionem attento quod sumus numero pauci. - Concedimus. »*

De zorg van de eerste jaren betrof grotendeels de materiele uitbouw van het domein. De omliggende gronden te Scheut moesten aangekocht worden, vooreerst om de kloostergebouwen op te richten, daarna « ten volbringene van hueren voirs. begrepene bivange ende cirkele des selfs godshuys ende oic anders ter hueren noetliken gerieve »²⁴⁸.

Dit bracht veel onderhandelingen mede, vooral omdat men nog niet ingeburgerd was in het nieuwe milieu. Daarom vragen de rector en de procurator de toelating om, waar het nodig blijkt, met de vrienden van het huis te eten. Dit werd aan

p. 121.

de prior van Gent overgelaten²⁴⁹.

Naast deze uiterlijke bedrijvigheid werd ook de binnenkloosterlijke activiteit geregeld. De scriptoriumarbeid wordt ter gelegener plaatse behandeld. Men bemoeide zich eerst met een kleine aanpassing van de feestkalender der Liturgie: de feesten van sint Katharina en sint Barbara zouden met meer plechtigheid gevierd worden, zoals dit in alle huizen van de Nederlandse ordeprovincie plaats had om wille van de devotie die in deze streken voor genoemde heiligen heerste²⁵⁰.

Naast de jaardiensten die de kartuizers aan de stad Brussel beloofd hadden, namen zij de verplichting op zich, elke Zondag in de conventuele mis een oratie voor de bisschop van Kamerijk in te lassen als prijs voor de toelating tot consecratie van de kapel²⁵¹.

122.

De vroegerevoorwaarde van 14 prebenden om geïncorporeerd te worden was in de stichtingsacte van 14 October 1456 weggelaten. Het jonge convent werd in 1458 geïncorporeerd, misschien wel om sterker te staan in de twist met het kapittel van Anderlecht. Het generaal kapittel gaf het de titel van *domus nostre Domine de Gratia*. Rector Hendrik van Loen werd tot eerste prior aangesteld²⁵²; het kapittel maakte aan die verscheidenheid een einde²⁵³

---

²⁴⁸ ARA, *Kerk. arch.*, 11589, f.LXXXVIII.

²⁴⁹ ARA, *Kerk. arch.*, 11594: « *Item quia nova plantatio plurimus indiget fomentis et amicis petit idem rector ut ipse et procurator cum amicis domus ac honestis personis secularibus quibus cum honestate aut evidenti utilitate aut vitanda indignatione vix poterit denegare interdum poterunt manducare, iuxta discretionem prioris Gandavi, condicionem populi ac personarum pro domus utilitate cognoscentis. - Committimus priori Gandavi* ».

²⁵⁰ ARA, *Kerk. arch.*, 11594: « *Item ut festum beate Katarine quod in partibus nobis circumquaque vicinis est valde celebre et eciam in omnibus domibus ordinis provincie nostre aut fere possemus cum capitulo et cum proprio oratione totumque officium residuum sicut in festo beate agathe. Etiam et festum beate barbara virginis cum tribus lectionibus deinceps celebrare. - Concedimus.* »

²⁵¹ ARA, *Kerk. arch.*, *ibid.*: « *Reverende Pater scire dignetur Reverentia vestra quod Reverendus Dominus Episcopus Cameracensis antequam vellet consentire in dedicationem Capelle domui nostre contique ac in eius fundatione magnam petiit pecuniarum summam. Deinde vero de Opido nobiles viri hoc in commodum vitare satagentes instantius eum rogaverunt ac ut animum eius ad ipsorum desiderium citius inclinarent unam orationem sive collectam quam finaliter petiit perpetuis temporibus in dominicis pro eo dicendam a nobis prius quam venissemus aut desuper interrogati essimus promiserunt. Hanc promissionem hactenus observavimus et ut in futurum perpetuis temporibus observare nobis liceat auctoritate generalis Capituli concedi humiliter Reverende Pater exposcimus. - Nos diffinitores capituli generalis concedimus predictam promissionem fore perpetuis temporibus observandam. Datum Cartusie sedente nostro Capitulo generali die XVI Maii anno MCCCCCLII cum impressione sigilli domus Cartusie in testimonium pre-missorum.* »

²⁵² VOET-TOURNEUR, f.32: *Novam plantationem prope Bruxellam certis et honestis respectibus et pro favore eiusdem ordini nostro incorporamus et domum nostre Domine de Gratia appellari volumus. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. Et preficimus in priorem dicte domus domum Henricum rectorem eiusdem.* Hiermede was dus ook de benaming van het klooster officieel vastgelegd. Tot dan toe was er een speling gelaten. Te Scheut zelf werd de naam *domus gratie beate Marie* gebezigd.

p. 123.

E. Het akkoord met het kapittel van Anderlecht.

Bij de kerkwijding te Scheut, op 8 September 1455, had men het geschil tussen de kartuizercommissarissen en het kapittel van Anderlecht verdaagd, niet opgelost²⁵⁴. Het duurde niet lang of de kapitularen zonden een nota naar het klooster waarin zij hun standpunt uiteenzetten. Volgens hen moest het nieuwe klooster afhankelijk blijven van de Sint-Pieterscollegiale, die de *ecclesia matrix* was. Om deze afhankelijkheid nog meer te accentueren, eisten zij dat de prior, of de procurator van de kartuizerij elk jaar zou deelnemen aan de kerkelijke plechtigheid op de kerkwijdingsfeest van de collegiale²⁵⁵. Bovendien maakten zij aanspraak op de funeralia [punten 2, 3, 4], de offergaven [punt 5], de tieden [punten 7, 8, 11, 12], de kerkelijke *beneficia* [punten 9, 10] en wilden beletten, dat in de kapel andere sacramenten dan de H. Communie werden toegediend [punt 6].

p. 124.

Naar aanleiding van die nota of, nog waarschijnlijker vòòr de komst van de monniken te Scheut stelde Prior Hendrik van Loen, een memorie op, waarin hij, naast een weerlegging van de aanspraken der kapittelheren, de principen uiteenzette, die volgens hem tot een oplossing moesten leiden²⁵⁶.

Hij achtte het redelijk, dat men naar een overeenkomst zocht in de lijn van gelijkaardige akkoorden door kartuizerkloosters afgesloten. De kanunniken van Anderlecht zullen zich aan voorwaarden willen onderwerpen welke door andere personen - die voor hen, wat godsvrucht, leer en goeden naam niet behoeven onder te doen -, zijn aanvaard²⁵⁷.

Kan men op deze wijze niet tot een vergelijk komen, dan moet de stad Brussel, als stichtster van het klooster te Anderlecht, haar gezag laten gelden, om voor haar klooster de-

---

Als bibliotheekmerk in een klein cartularium uit 1457, ARA, *Kerk. arch.*, 11588, f.LV : *Codex iste pertinet domui gratie beate marie iuxta bruxellam ordinis carthusiensis Cameracensis dyocesis scriptus 1457* ARA, *Kerk. arch.*, 11494: « *Infrascriptus licencias Rector domus gratie beate marie prope Bruxellam petit...* »

²⁵³ VOET-TOURNEUR, f.12^v: « ~~...predicta imago beate Virginis dicto trunco inclusa nostra Domina de Gratia apud omnes communiter est nuncupata... et sub tali appellatione domus hec ordini Cartusienſi incorporata et ab ordine recepta etiam non sine miraculo ut sequitur. Cum enim domus ista in Capitulo generali apud maiorem Cartusiam ordini esset incorporanda magna fuit hesitatio de eius intitulatione eo quod dum diversi super eius nominatione diversimodo scripsissent ad capitulum... quasi sancto spriritu inspiratum et nostra domina cooperante capitulum unanimiter ordinavit quod domus ista per totum ordinem nominaretur domus nostre Domine de gratia iuxta Bruxellas.~~ »

De geschiedschrijver van het klooster, prior Voet heeft dit alles tot een wonder door O.L.Vrouw van Gratie geworcht opgeschreefd.

²⁵⁴ VOET-TOURNEUR, f.25. cfr. *supra*.

²⁵⁵ ARA, *Kerk. arch.*, 11602 is een bundel waar verschillende ongedateerde en ongetekende nota's verzameld werden in betrekking met het akkoord. Eén is zeker van de hand van rector Hendrik van Loen. Men heeft hier ook de oorspronkelijke eisen van het kapittel. Het eerste punt is als volgt: « *Primo quod in signum quod monasterium ibidem novo fundatum filia sit ecclesie prefate anderlechtensis et infra eius methas et limites constitutum compa-rebit singulis annis unus dictorum fratrum Prior aut procurator ad prefatum ecclesiam anderlechtensem ibi que misse magne intererit usque ad finem eiusdem in die dedicationis eiusdem ecclesie* ».

²⁵⁶ ARA, *Kerk. arch.*, 11602, in voornoemde bundel.

²⁵⁷ *Ibid.* : « *Videtur rationi consonum primo quod offeratur capitulo Anderlectensi une forma compositionis iusta rationabili sumpta ex compositionibus aliarum domorum huius provincie vel alterius. Cui forme sic presentate Capitulum prefatum merito debet consentire qatenus amore Dei et favore ordinis cartusienſis iisdem articulis sint contenti sicut et ceteri oie fuerunt qui auctoritate, fama atque doctrina non inferius habiti sunt* »

zelfde vrijheid en privileges op te eisen, die de andere ordekloosters bezitten²⁵⁸. Dit was immers ook uitgestippeld als voorwaarde bij de stichting²⁵⁹.

p. 125.

De kartuizers stelden zich op een zeer strikt standpunt: vermits het onze bedoeling is, God in vrede te dienen, kan de orde ons klooster niet aanvaarden zolang het in een twist gewikkeld is²⁶⁰. Het is nog beter geen monniken te zenden, ja zelfs de stichting op te geven, dan de rechten te schaden door een nadelige onderwerping²⁶¹. Wanneer Hendrik van Loen dan zeer be-knopt de eisen uiteenzet, beroept hij zich nogmaals op vroegere voorbeelden en herinnert hij aan het akkoord dat getroffen werd tussen de Pieter Potabdij en het O.L.Vrouwkapittel te Antwerpen door bemiddeling van Gijsbert Overdevecht, officiaal van Luik in 1448. Andere bemiddelaars bij deze overeenkomst waren Jan Roelofs, officiaal van Kamerijk, Petrus de Thimo in zijn hoedanigheid van advokaat bij de raad van Brabant, en Alexander van Beringen, plebaan van Sint Goedele²⁶². Misschien heeft dit akkoord de gedachte ingegeven beroep te doen op de stadspensionaris Petrus de Thimo, ~~want toen het kartuizerklooster in 1458 toch geïncorporeerd werd, gaf hetzelfde generaal kapittel de toestemming dat men te Scheut een bemiddelaar mocht kiezen, die tevens aanvaardbaar was voor de kapittelheren. Hierop besloot men zich te richten tot de stadsadvokaat.~~ De mogelijkheid hiertoe werd gegeven door het generaal kapittel van 1458, dat instemde met de keuze van een bemiddelaar²⁶³.

p. 126.

Op 30 Juni 1458 begaven de afgevaardigden van het kapittel en van het kartuizerconvent zich naar het huis van Petrus de Thimo, waar, in bijzijn van twee getuigen, Eligius Ysschot en Jan de Thimo, de beide partijen zich onderwierpen aan het oordeel van de advokaat, waar acte van werd opgemaakt. De *curatus* van Anderlecht, Conrardus van Leuven, die bij de afvaardiging niet tegenwoordig was, betuigde op 24 Juli 1458 in een

---

²⁵⁸ *Ibid.* : « *In casu quo Capitulum prefatum nondum avisatum fuerit in talem formam consentire, debet tunc opidum Bruxellense insigne et famosum cum zelatoribus ceteris ordinis ad hoc laborare et ad effectum omnino deducere ut domus eorum gaudeat eadem libertate et privilegiis* ».

²⁵⁹ ARA, *Kerk. arch.*, 11594: Het zevende van de 14 voorwaarden tot de stichting: dat het klooster zou geïncorporeerd worden « *ordini predicto eisdem privilegiis, constitutionibus et ordinationibus gaudere faciendo quibus cetera domus ordinis gaudent* ».

²⁶⁰ ARA, *Kerk. arch.*, 11602: « *Ordo non consenserit recipere novas domos involutas litigiis. Ideo videtur quod domini fundatores monasterii noviter fundandi in parochia sancti Petri Anderlectensis deberent pacificare et concordare cum domino decano et curato dicte ecclesie...* ».

²⁶¹ *Ibid.* : « *Si capitulum prefatum opidum Bruxellense audire distulerit videtur tunc consultum quod persone ordinis non mittuntur quoadusque domini de Capitulo acquieverunt quia non est nostre institutionem lites acceptare sed in pace domino Deo servire. Nec obstat submissis facta que est amicabile nec restrictiva ad penam, et si ad penam illa esset forte desertio domus que est potius sustinenda quam notabili preiudicione ordini in suis privilegiis* ».

²⁶² ANTWERPEN, *Stadsarchief, Pieter Potabdij*, F.PRIMS, *Antwerpen onder de Boergondische hertogen. Geestelijke orde*.

²⁶³ VOET-TOURNEUR, f.32^v: « *Frater Franciscus humilis Prior maiores domus Cartusie ceterique diffinitores capituli generalis ordinis Cartusiensis. Dilecto in Christo Patri Priori domus Dne de Gra prope Bruxellam eiusdem ordinis salutem et per obedientiam meritum premium consequi sempiternum. Cum intelleximus vos nondum habere finem controverie que inter dominos de capitulo ecclesie Anderlechtensis atque curatus et domum vestram vertitur. Concedimus vobis ut vos ac domum vestram obligare possitis ad aliquod promissum subeundum cum sondilio amicorum domus ut per hoc convenientiori ue aptiori modo domum vestram exonerare possitis ab impetitionibus vobis obiectis...* ».

bijzondere verklaring zijn goed-keuring met de overeenkomst. Bij het definitief afsluiten van het akkoord liet hij zich bij procuratie van 20 Augustus vertegenwoordigen door kanunnik Siger de Borger²⁶⁴. De overige kapittelheren waren Jan Repelhorst, Petrus de Thimo, en Petrus Maillard, terwijl het klooster door de prior, en Jaspar van der Stoct als procurator vertegenwoordigd was. De bijeenkomst had weer plaats ten huize van de stadspensionaris Petrus de Thimo op 21 Augustus 1459. De daar voor-gestelde oplossing moest de beide extreme stellingen verzoenen²⁶⁵.

p. 127.

Het uitgangspunt was nu niet meer de afhankelijkheid van het convent te Scheut van de collegiaal te Anderlecht, want dit hield geen steek gezien de exemptie der orde, maar wel de eerbied die aan de kapittelkerk moest worden bewezen. Daarom werd het feest van Sint Pietersbanden met bijzondere plechtigheid [12 lessen] ingelast in de kalender van het convent, evenals dat van Sint Guido met drie lessen. De monniken zouden geen deel moeten nemen aan de dienst op de *dedicatio ecclesie* - dit paste niet voor hen -, maar zij zouden op uitnodiging elk jaar éénmaal de kapittelvergadering bijwonen²⁶⁶.

In het klooster, of in de genadekapel zullen geen kerkelijke *beneficia* gesticht worden, tenzij met toelating van het kapittel en met beurtelings begevingsrecht [punt 2]. Nauwkeurig wordt ook de sacramentenbediening omschreven, waarvoor de familiares zonder geloften onder de pastoor van Anderlecht ressorteren [punt 3]. Nauwkeuriger nog is het begrafenisrecht bepaald voor monniken, voor parochianen van Anderlecht, voor *familiares* en gasten van het klooster en voor vreemdelingen. Waar de parochie rechten heeft over de dode, wordt een *cano-nica pars*, namelijk een vierde deel, afgestaan aan de kerk van Anderlecht [punten 4 tot 10]. De offergelden komen volledig ten goede van het klooster, behalve deze van de vier grote hoog-dagen van het jaar. Hierin volgt men het akkoord van de Pieter Potabdij met het kapittel van O.L.Vrouw te Antwerpen [punt 11]. Deze vier worden hier vermeerderd met tiental feestdagen en de Zondagen voor de giften, die geschonken worden tijdens de bediening van de priester, de H. Mis of «*sub stolla*».

p. 128.

De gronden waarop de gebouwen opgericht worden, de hovingen binnen de muren van het klooster, evenals de veestapel binnen de omheining, zijn vrij van tienden [punt 12]. Voor de nieuw ontgonnen gronden worden tienden betaald zoals tevoren. Maar over het ganse domein zullen 9 bunders mogen aangeduid worden die tiendenvrij zijn [punt 13].

Het akkoord, dat sterk afweek van de oorspronkelijke eisen, betekende het einde van een jarenlange rivaliteit tussen het kapittel en de nieuwe kartuis. Het was ten slotte de erkenning van de stichting door de kerkelijke instantie waaronder Scheut ressorteerde.

---

²⁶⁴ ARA, *Kerk. arch.*, 19319: Volmacht van Koenraad van Leuven aan Siger Borgher en Arnold Volkaert.

²⁶⁵ ARA, *Kerk. arch.*, 11603 en Kapittelarchief in Erasmushuis te Anderlecht, nr 7, *Confederatio VII Capitulum*. Het eerste is een copie in libellus-vorm in lederen band. Het tweede een gezegelde oorkonde.

²⁶⁶ ARA, *Kerk. arch.*, nr 11603: punt 1 «*ob honorem Dei et sancti Petri principis apostolorum patroni supradicte ecclesie anderlectensis et ob reverentia eiusdem ecclesie infra cuius parochia ipsorum monasterium consistit...*» wordt het feest van St. Pietersbanden en St. Guido ingesteld.

